

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

Виконала: магістрантка 2-го курсу,
групи 8.2810-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»
Т.В. Пашина

Керівник: професор кафедри соціальної філософії
та управління, доцент,
д.філос.н. Краснокутський О.В.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління, доцент,
д.філос.н. Капріцин І.І.

Запоріжжя – 2021

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

_____ Пашиній Тетяні Вікторівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні

керівник роботи Краснокутський Олександр Володимирович, д. філос. н., доцент.

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затвержені наказом ЗНУ від «18» червня 2021 року № 914-с

2. Строк подання студентом роботи 8 грудня 2021 року

3. Вихідні дані до роботи Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: монографія. Михайлов А.В. Ткач А.І. Недержавні пенсійні фонди – сьогоднішній погляд на майбутнє. Навч. Посібник. Київ. 2001. 246 с. Пахода С.С. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Ефективна економіка. 2014. №12. Черненко К.П. Проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Економіка та держава. 2015. №10. С.45-48.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «пенсія», «недержавний пенсійний фонд», «недержавне пенсійне забезпечення», «пенсійні виплати». 3. Визначити принципи та методи дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення. 4. Дослідити сутність недержавного страхування в Україні. 5. Висвітлити становлення та розвиток недержавного страхування. 6. Вивчити зарубіжний досвід недержавного страхування. 7. Охарактеризувати сучасний стан формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. 8. Обґрунтувати основні чинники формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

4 рисунка

5 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Краснокутський О.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	17.06.2021	17.06.2021
Розділ 2	Краснокутський О.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2021	30.08.2021
Розділ 3	Краснокутський О.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	14.10.2021	14.10.2021

7. Дата видачі завдання 18 червня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень –квітень 2021	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2021	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2021	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень – липень 2021	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень – вересень 2021	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2021	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2021	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2021	<i>виконано</i>

Студентка _____ Т.В.Пашина

Керівник роботи _____ О.В. Краснокуський

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.І. Васильєва

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 82 сторінок, 83 позицій у списку літератури.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Мета дослідження: є здійснення аналізу поточного стану пенсійної системи України та обґрунтувати шляхи формування системи недержавного пенсійного забезпечення цієї системи.

Об'єктом дослідження: роботи є Пенсійний фонд у сфері недержавного пенсійного забезпечення

Предмет дослідження: формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження: візуалізація, історичний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний, статистичних аналіз.

Гіпотеза: покращити ефективність недержавного пенсійного страхування за рахунок впровадження другого рівня загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення та збільшення рівня обізнаності населення.

Висновки: 1. Можливе формування консультативного центру з працівників фінансового та юридичного відділів підприємства, дозволить підвищити рівень обізнаності населення з питань пенсійного забезпечення та сприятиме успішному впровадженню недержавних пенсійних програм. Проведення роз'яснювальної роботи щодо видів та переваг недержавного пенсійного забезпечення, юридичних консультацій з питань чинного законодавства, що регулює сферу пенсійного забезпечення.

2. Для подолання недовіри населення до установ фінансово-кредитної сфери, найбільш доцільною формою активізації недержавних пенсійних програм, запропонувати розвиток корпоративних пенсійних фондів.

3. Розроблення виважених раціональних і ефективних управлінських рішень нормативного-правового та соціально-економічного характеру для реалізації ефективної стратегії розвитку недержавного пенсійного страхування.

SUMMARY

Qualifying paper consists of 82 pages, 83 items in the bibliography.

FORMATION OF THE NON-STATE PENSION PROVISION SYSTEM IN UKRAINE

The purpose of research is to analyze the current state of the pension system Ukraine and justify ways to form a system of non-state pension provision of this system.

Object of research: is the Pension Fund in the field of non-state pension provision.

Subject of research: formation of the system of non-state pension provision in Ukraine.

Research methods: visualization, historical, analysis, synthesis, induction, deduction, structural functional method, statistical analysis.

Research hypothesis: to improve the efficiency of non-state pension insurance by introducing the second level of compulsory state pension provision and raising public awareness.

Conclusions: 1. The possible formation of an advisory center of employees of the financial and legal departments of the company will raise the level of public awareness on pension provision and will contribute to the successful implementation of non-state pension programs. Conduction of explanatory work on the types and benefits of non-state pension provision, as well as legal advice on the current legislation governing the field of pension provision.

2. To overcome the mistrust of the population in the financial institutions and credit sphere, the most expedient form of activation of non-state pension programs is to offer the development of corporate pension funds.

3. Development of balanced rational and effective managerial decisions of regulatory and socio-economic nature for the implementation of an effective strategy for the development of non-state pension insurance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	11
1.1. Історія дослідження формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні	11
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «пенсія», «недержавний пенсійний фонд», «недержавне пенсійне забезпечення», «система недержавного пенсійного забезпечення».....	16
1.3. Принципи та методи дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення	21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ	29
2.1. Сутність недержавного страхування в Україні	29
2.2. Становлення та розвиток недержавного страхування	37
2.3. Зарубіжний досвід недержавного страхування.....	47
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	55
3.1. Сучасний стан формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.....	55
3.2. Основні чинники формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні	60
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Виконуючи розподільчу і перерозподільчу функції у суспільстві і водночас формуючи систему економічних інтересів впливу на виробництво валового внутрішнього продукту, фінанси тісно пов'язані із соціально-економічним розвитком країни. При цьому фінансова політика, як правило, є одним із дієвих елементів макроекономічної політики держави для досягнення певного рівня розвитку економіки країни і рівня соціальної захищеності громадян.

В умовах трансформації економіки України – переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки, від державної власності до приватної, розвитку конкуренції й підприємництва, гостро постала проблема пенсійного забезпечення населення. Створення ринкової економіки супроводжується стрімким розшаруванням суспільства за матеріальними, соціальними статусами. Перед державою постала проблема забезпечення і підтримки людей пенсійного віку.

В умовах переходу до ринкових відносин проблема ефективного пенсійного забезпечення стає однією з найгостріших. У нашій державі за роки її незалежності проблеми пенсійного забезпечення набувають актуального характеру. Попри те, що на початку 2004 р. в Україні стартувала пенсійна реформа, яка задекларувала існування трирівневої пенсійної системи, і надалі залишаються невирішеними проблеми, зокрема: бюджет Пенсійного фонду України, який постійно має дефіцит власних коштів, що унеможливорює повною мірою покривати його видатки. Така різниця компенсується завдяки дотаційним ресурсам з Держбюджету. Загальний рівень пенсійного забезпечення громадян і надалі залишається дуже низьким в Україні, порівняно з іншими західними державами.

По своїй суті, Пенсійний фонд призначений для надання фінансової допомоги тим громадянам, що через ті чи інші причини втратили працездатність і не здатні самі себе забезпечувати. Засоби на надання такого роду фінансової допомоги поступають із державних фінансів. Перший

сучасний недержавний пенсійний фонд був створений у США компанією «General Motors» 1950 році. З того ж часу й розпочався бурхливий розвиток інститутів такого типу [79, с. 82].

Аналізуючи питання пенсійної системи в різних країнах, слід звернути увагу, що усі економічно розвинені країни у сфері приватного пенсійного забезпечення засвідчують ефективність функціонування таких суспільно-економічних утворень, як недержавні пенсійні фонди. Вони можуть стати важливим інструментом структурних перетворень української економічної системи. Важливими чинниками розвитку системи недержавних пенсійних фондів є політична стабільність в суспільстві, темпи росту економіки країни, закріплення довіри населення до добровільного пенсійного забезпечення. Звичайно, що важливими ознаками сучасної соціально - економічної стратегії передових країн світу є ідея економічної забезпеченості гідного життя непрацездатних членів суспільства. Вирішити це завдання можна завдяки впровадженню комплексу економічних та організаційно-правових заходів, серед яких важливу роль відіграють реформування пенсійних систем і створення нових інститутів соціального захисту недержавної та державної форм [14, с. 278].

Україна доволі пізно залучилась до світового досвіду використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Якщо перші недержавні пенсійні фонди з'явилися в світі більше 100 років тому, то в Україні лише у 2004 році. У той самий час це дає можливість Україні не повторювати помилок інших країн і запровадити кращий світовий досвід [14, с. 279].

Аналізування внутрішніх проблем пенсійної системи України зводиться, перш за все, до обґрунтування значущості накопичувальної пенсійної системи в працях А.В. Федоренко і М.В. Кравченко. Вивчення міжнародного досвіду побудови і функціонування пенсійних систем на прикладі цілого ряду країн входить в коло наукових інтересів таких відомих дослідників як Г.Л. Яшник, І.С. Бондарук, О.В. Петрушка, Ю.В. Баніт [10, с. 18].

Дослідженням організації пенсійної системи в реальному секторі економіки, а також діяльності інституцій системи недержавного пенсійного забезпечення займаються такі науковці та практики в Україні та за кордоном, як: І. Гнибіденко, М. Мальований, Б. Надточій, М. Плаксіє, С. Юрій, В. Абрамова, Н. Ковальова, О. Максимчук, Н. Борисенко, Г. Дегтярьов, К.Добромислов, А. Майорова, В. Роїк, Ж. Соколова та інші вчені [48, с. 40].

Значний внесок в дослідження різних аспектів реформування національної пенсійної системи зробили вчені Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, зокрема Е.М. Лібанова [51] та Л.Г.Ткаченко [73]. Особливості нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів розглянуті у працях Ю.В. Вітки [5], С.Г. Кузьменка [26], А.А. Нечай [40] та ін.

Питанням розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення присвячені праці Н. Внукової, С. Рудака, В. Левченко, О. Барановського, О. Вовчак, Т. Говорушко та ін. В той же час, питання вдосконалення розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення є відкритим та потребує постійного дослідження [28, с.182].

Високо оцінюючи внесок науковців у розвиток теорії і практики недержавного пенсійного забезпечення, слід зазначити, що більшість авторів розглядають накопичувальні фонди, перш за все, з точки зору пенсійного забезпечення громадян, майже не розкриваючи їх інвестиційний потенціал та можливості для розвитку певних галузей економіки. Недостатньо уваги приділяється також особливостям реального сектора економіки, які можуть вплинути на формування системи накопичувального пенсійного забезпечення [48, с. 40].

Дослідженню питань, які присвячені стану, проблемам та вдосконаленню діяльності інститутів НПФ на різних етапах розвитку в Україні, було присвячено публікацій, серед яких слід виділити роботи таких авторів: О.П. Коваль, О.В. Чернявська, О.А. Горбунова, В.В. Павлів, О.Г. Мордвінова, Н.І. Добриніна, В.С. Толуб'як та ін. Однак НПФ функціонують в умовах

постійних змін, що стосуються не тільки економічних реалій, законодавчих нововведень, але і самої структури накопичувальних підсистем. Всі ці фактори роблять значний вплив на показники діяльності недержавних пенсійних фондів, що означає необхідність подальшого дослідження їх діяльності та пошуку нових шляхів підвищення їх ефективності [26].

Питання трансформації механізмів державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи України набувають особливого значення, оскільки система фінансування пенсійного забезпечення, заснована на принципах солідарності учасників системи та перерозподілу поточних доходів, показала свою нездатність адаптуватися до умов сьогодення. За наявності мінімальних можливостей з функціональними протиріччями вирішуються питання досягнення фінансової збалансованості пенсійної системи та підвищення соціального захисту населення України. Здійснювана пенсійна політика є лише набором відокремлених заходів, які не мають системного характеру, що зумовлено і недостатністю наукових досліджень для теоретико-методологічного обґрунтування управлінської діяльності в цій сфері. Все це визначає актуальність дослідження [31].

Метою роботи є здійснення аналізу поточного стану пенсійної системи України та обґрунтувати шляхи формування системи недержавного пенсійного забезпечення цієї системи.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне розв'язання таких основних завдань:

- 1). Вивчити теоретичні основи в здійсненні формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.
- 2). Здійснити аналіз показників економічного розвитку держави, що впливають на стан фінансового забезпечення пенсійних виплат.
- 3). Проаналізувати стан фінансування державного та недержавного Пенсійних фондів, дефіцит коштів для виплати пенсій.

4). Вивчити зарубіжний досвід організації недержавного пенсійного забезпечення населення та сформулювати пропозиції щодо його покращення у вітчизняній практиці.

5). Сформулювати пропозиції щодо покращення фінансового захисту пенсійного населення України.

Об'єктом дослідження роботи є Пенсійний фонд у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти, звітні дані Пенсійного фонду, статті вітчизняних і зарубіжних авторів, монографії та дисертації, наукові статті в журналах.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку літератури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.

1.1. Історія дослідження формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Право на пенсійне забезпечення є одним із основоположних прав. Стаття 46 Конституції України передбачає, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрата годувальника, безробіття незалежних від них обставин та в інших випадках передбачених законом» [21].

Частиною 2 статті 46 Конституції України, передбачає, що «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом». [21].

Недержавні пенсійні фонди належать до останнього рівня пенсійної системи, котрий на сьогодні в Україні недостатньо розвинутий, хоча його розвиток триває. Відповідно до головної мети діяльності будь-якого недержавного пенсійного фонду, пов'язаної з виплатами пенсій згідно з укладеними договорами з вкладниками, перед фондом постає завдання інвестування пенсійних резервів і одержання доходу в розмірі, достатньому для планованих виплат. Тобто діяльність НПФ полягає в акумулюванні активів його учасників та збереженні їхніх обсягів та вартості шляхом проведення інвестиційної діяльності. Розміщення пенсійних резервів у цій ситуації є засобом захисту від інфляції. Тому принципове значення має досягнення необхідного рівня прибутковості з урахуванням рівня інфляції. Саме на це спрямовується інвестиційна політика кожного будь-якого фонду [2, с.150].

Окремі особливості діяльності НПФ як інституційних інвесторів на вітчизняному інвестиційному ринку обґрунтовують Т. Овчиннікова, М. Змієнко та А. Кузнецова.

1). Здатність акумулювати значні інвестиційні активи без жорсткої залежності від того чи іншого учасника НПФ, адже виплата пенсійних зобов'язань одному учасникові фонду суттєво не зменшить його інвестиційні можливості.

2). Наявність істотних податкових пільг для недержавних пенсійних фондів: для роботодавців-вкладників це відсутність оподаткування податком на прибуток пенсійних внесків і можливість відносити суму таких внесків до валових витрат; для адміністраторів та управляючих активами НПФ це звільнення від оподаткування податком на додану вартість.

3). Використання як об'єктів інвестування фінансових інструментів переважно реальних ліквідних активів, дохід за якими гарантовано державою та відомими компаніями, а також валютними цінностями й нерухомістю, що є передумовою не тільки рентабельності, а й надійності вкладень.

4). Вивільнення коштів, котрі раніше перебували у формі приватних заощаджень, і трансформація їх у форму інвестиційних ресурсів, що збільшує можливості інвестиційного ринку.

5). Нівелювання рівня ризикованості інвестиційної діяльності й, відповідно, пенсійних активів вкладників через визначені на законодавчому рівні обмеження щодо вкладання капіталу у фінансові інструменти [42].

У сучасній економічній літературі представлено багато різноманітних наукових праць, присвячених окремим аспектам функціонування недержавних пенсійних фондів. Проте, незважаючи на численні дослідження, серед вчених досі не склалося однозначної позиції щодо трактування дефініції недержавних пенсійних фондів з позицій фінансової науки. Це й обумовлює необхідність поглибленого дослідження НПФ як особливих фондів грошових коштів, розкриття джерел формування та напрямів використання їх фінансових ресурсів, особливостей провадження інвестиційної діяльності фондів.

Є. А. Суханов зазначає, що «діяльність таких фондів пов'язана з виключно комерційним використанням грошових коштів громадян та розподілом між ними отриманих доходів» [72].

Професор інституту економіки та прогнозування НАН України Корнєєв В.В., у своїй роботі «Особливості та етапи розвитку недержавних пенсійних фондів, на ринку фінансових послуг України» дуже вірно проаналізував проблему розвитку сучасних недержавних пенсійних фондів, як активних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення та склав комплексний аналіз етапів їх розвитку [22, с. 1].

Соколовська Г. досліджувала передумови виникнення недержавних пенсійних фондів щодо теоретичного аспекту виникнення та передумови розвитку недержавних пенсійних фондів як соціально-фінансових інститутів [68, с. 43].

Теоретико-методологічним підґрунтям досліджень у сфері даної проблематики є розробки вчених Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Вчені вищезазначеної установи провели дослідження процесів реформування національної пенсійної системи, результатом чого став випуск колективної монографії [76].

Окрім того, проблеми та перспективи розвитку пенсійної системи України розкриті у працях І.Ф. Гнибіденка, О.П. Ковалюка. Дослідженню проблем та перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення присвячували свої праці Н.В. Бахмач, О.І. Бобирь, А.І. Якимів. Разом із цим, процес становлення недержавного пенсійного забезпечення як складової пенсійної системи України досі триває, а отже дослідження проблем та перспектив його розвитку є вкрай актуальним на сьогодні [46, с. 44].

У науковій статті Сіньової Л. досліджується історичний період становлення і розвитку системи пенсійного забезпечення. Підіймаються питання щодо соціальної справедливості встановлення рівня пенсій та надання соціальних допомог. Запропоновано удосконалювати правове регулювання державного та недержавного пенсійного забезпечення [66, с. 173].

Женчак О.В. у своїй роботі досить ґрунтовно проаналізував формування систем пенсійного забезпечення на основі зарубіжного досвіду та визначення напрямків його застосування у пенсійній системі України. Для вдосконалення існуючої вітчизняної системи важливе значення має вивчення та використання як світового, зокрема європейського досвіду в цій галузі, з метою наслідування кращих варіантів, так і уникнення недоліків, які мали інші країни. Зокрема, зосередимо увагу і на проблемі загрози зменшення сплати пенсійних внесків, питаннях підвищення пенсійного віку та розвитку недержавних пенсійних фондів та їх впливи на ринок капіталів [14, с. 278].

У своїй дисертації Шимко Я., щодо «розвитку недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України», приділив достатньо уваги до пенсійної системі як багатокomпонентної структури, що поєднує державу, роботодавців та громадян у процесах формування та використання державних та недержавних, обов'язкових та добровільних, перерозподільних та накопичувальних фондів фінансових ресурсів, призначених для виплати багатокomпонентного доходу пенсіонерам на підставах, визначених законодавством [82, с. 4].

Питаннями пенсійного забезпечення займалися багато науковців, серед яких Базилевич В., Говрушко А., Коваль О., Шумило М., та ін. Найбільш вагомими науковими працями щодо діяльності недержавних пенсійних фондів та управління їх активами є праці Федоренка А., Черкасової С. Проте, незважаючи на проведені аналіз та дослідження щодо питання запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення потребують подальшого вивчення, наукового обґрунтування та вдосконалення теоретичних та практичних аспектів застосування [45].

Також на сьогодні питання розгляду особливостей діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні набуває великої актуальності. Дослідження цього питання займаються такі вітчизняні вчені-економісти, як Іжевський П.Г., Лібанова Е.М., та інші. Вони досліджують досвід іноземних держав, аналізують нормативно-правову базу створення недержавних

пенсійних фондів. Проте, усі ці питання, які охоплюють все населення нашої країни, потребують подальшого та ретельного дослідження [20,с. 295].

Такими вченими як А. Бахмач, Я. Гушак, Д. Сандлер та ін. досить детально були досліджені процеси становлення та результати діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Проблеми розвитку накопичувального страхування та участі страхових організацій у недержавному пенсійному страхуванні розглядалися в роботах таких науковців, як В. Сахацький, В. Адамович, Г. Третьякова та інші [8, с. 240].

На основі проведених досліджень теоретичних підґрунть в своїх роботах Пахода С. С. виокремив та обґрунтував основні прерогативи системи недержавного пенсійного забезпечення як складової частини системи накопичувального пенсійного страхування. Також були досліджені теоретичні засади та практичні положення функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Необхідність запровадження багаторівневої пенсійної системи обґрунтовано створенням умов соціально спрямованого економічного розвитку країни [48, с.40].

В своїй науковій роботі Легеза Н.Е. займалася дослідженням теоретико-організаційних основ та практичних аспектів функціонування недержавних пенсійних фондів і обґрунтуванням можливих шляхів вдосконалення організації діяльності недержавних пенсійних фондів [28 , с. 182].

Питання розгляду особливостей діяльності систем недержавного пенсійного забезпечення в Україні кожного дня набуває надзвичайної актуальності. Це питання досліджується такими вченими-економістами як Лібанова Е.М., Сальникова Т., Бахмач А. та інші. Вони досліджували досвід іноземних іноземних держав, аналізували нормативно-правову базу створення недержавних пенсійних фондів [20, с. 296].

Враховуючи вагомий внесок вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері вивчення особливостей та формування діяльності недержавних пенсійних фондів та недержавного пенсійного страхування, все ж таки існує питання щодо фінансового забезпечення людей похилого віку та пошуку ефективних

інструментів щодо удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Слід також зазначити, що при досить високому оцінюванню внеску науковців у вивчення розвитку теорії та практики недержавного пенсійного забезпечення, більшість авторів розглядають недержавні фонди як поліпшення рівня пенсійного забезпечення громадян, та майже не розкриваючи інвестиційний потенціал цих фондів та можливостей розвитку деяких галузей економіки. Також недостатньо приділяється уваги до деяких секторів економіки, які можуть вплинути на формування та фінансування системи недержавного або накопичувального пенсійного забезпечення.

Попри все слід зауважити, що проблеми розвитку та діяльності пенсійної системи до кінця не вирішено та потребують поглибленого усестороннього вивчення щодо реформування та вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення, визначення механізмів та інструментів впливу на розвиток функціонування недержавних пенсійних фондів, з урахуванням зарубіжного досвіду.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «пенсія», «недержавний пенсійний фонд», «недержавне пенсійне забезпечення», «пенсійні виплати».

«Пенсійне забезпечення це процес матеріальної підтримки індивіда, безпосередньо пов'язаний з його трудовою діяльністю, терміни та умови якого залежать від розміру заробітної плати, стажу роботи, умов праці та інше». «Пенсійні виплати це грошові виплати в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що здійснюється у вигляді пенсії, довічної пенсії або одноразової виплати» [56].

Згідно статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зазначається, що «пенсія це щомісячна пенсійна виплата

в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом» [56].

В економічній літературі точиться полеміка щодо визначення поняття «пенсія». «Традиційно пенсія (від латинського слова «pensio» це платіж) – це грошове забезпечення, регулярні грошові виплати, що надаються громадянам при досягненні пенсійного віку, в зв'язку з інвалідністю, в разі втрати годувальника та в інших передбачених законом випадках. Виплата пенсії здійснюється за рахунок пенсійного та страхового фондів, утворених в якості небюджетних державних фондів та страхових, приватних пенсійних фондів» [74].

А. І. Якимів у монографії «Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні» дає визначення, що «пенсія – це форма надання матеріальних благ непрацездатним громадянам з огляду на соціальний фактор» [83, с. 93].

«Пенсії це регулярні грошові виплати, що є основною формою матеріального забезпечення непрацездатних осіб» [34, с. 234].

У навчальному посібнику П.І. Шевчук та З.А. Берік визначено що «пенсія це – регулярна грошова виплата непрацездатним громадянам як матеріальна допомога за похилим віком, з інвалідністю, за вислугу років, у разі втрати годувальника» [81].

За визначенням вченого Р. Далімова, «пенсія – це сума грошових виплат, одержувана громадянином після припинення ним трудової діяльності» [7, с. 32].

Луговенко Н.В. вважає, що по-перше, «пенсія – це грошова винагорода, яка забезпечує достойний рівень життя громадян пенсійного віку і є еквівалентною до попередніх заробітків. Тобто до рівня доходів, які отримував громадянин протягом трудової діяльності». По-друге, «пенсія – це грошова

допомога в розмірі мінімального прожиткового мінімуму за рахунок державного бюджету для непрацевдатних громадян» [30, с.420].

Представник сучасної української школи у сфері соціального забезпечення, Б. Сташків вважає, що «пенсія – це щомісячна грошова виплата фізичним особам із спеціального створених для цього Пенсійних фондів на умовах і в порядку передбаченими чинними нормативними актами» [70 с. 272].

Результати аналізу трактування поняття «недержавний пенсійний фонд (НПФ) надали змогу визначити його як юридичну особу, яка функціонує на основі принципів неприбутковості, накопичення, фінансового захисту, інвестування, самоокупності та функціонує у відповідності до чинного законодавства і укладених пенсійних контрактів». Завданнями діяльності НПФ є: збір та акумулювання пенсійних внесків; інвестиційна діяльність задля збереження та збільшення пенсійних активів; здійснення пенсійних виплат [75, с. 3].

Створення ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення можливо лише за умови стимулювання добровільних пенсійних накопичень через систему оподаткування. Застосування пільгових механізмів оподаткування незначно сприяє створенню поточних бюджетних надходжень, однак в довгостроковому знижує пенсійне навантаження на бюджетну систему, виводить накопичення громадян у інвестиційно спроможні фонди фінансування реального сектору економіки, що у подальшому збільшує ВВП [48, с. 41].

У великому економічному словнику зазначається, що «недержавний пенсійний фонд – це комерційна або некомерційна організація, яка акумулює грошові кошти вкладників та учасників з наданням останнім у відповідні строки та при виконанні визначених умов пенсійних виплат. Пенсійні виплати можуть бути разові, на визначений термін або довічні» [3].

«Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, утворена згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з

подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [75, с. 4].

У сучасному понятті «недержавний пенсійний фонд – це організація, виключною діяльністю якої є недержавне пенсійне забезпечення, в тому числі дострокове недержавне пенсійне забезпечення і обов'язкове пенсійне страхування». Така діяльність здійснюється фондом на основі ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, виданих Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [38, с. 4].

НПФ називається «недержавним» не тому, що функціонує поза межами держави або державі немає до нього діла, а тому, що уряд країни не має права жодним чином використовувати кошти такого фонду (на відміну від Пенсійного фонду України та інших державних фондів). В деяких країнах такі пенсійні фонди називаються неурядовими або приватними [42].

Згідно Закону України «Про недержавне пенсійне страхування» «недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку».

«Недержавний пенсійний фонд – є суб'єктом другого рівня системи пенсійного забезпечення – недержавний пенсійний фонд, який створений та діє відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення, відповідає вимогам цього Закону для отримання ліцензії на надання послуг у накопичувальній системі пенсійного страхування» [58].

«Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених

законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання вкладниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат».

«Недержавне пенсійне забезпечення в Україні – це додаткове до обов'язкового державного пенсійного забезпечення джерело пенсійних виплат. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні базується на засадах добровільної участі фізичних осіб і роботодавців у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбаченому Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [55, с. 128].

«Пенсійна виплата – це грошова виплата учаснику недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємця, яка здійснюється за рахунок накопичених коштів на індивідуальному пенсійному рахунку» [58].

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» термін «Пенсійна виплата означає – грошові виплати в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що здійснюються у вигляді пенсії, довічної пенсії або одноразової виплати» [56].

За цим же Законом «пенсіонер – особа, яка відповідно до цього Закону отримує, довічну пенсію, або члени її сім'ї, які отримують пенсію в разі смерті цієї особи у випадках, передбачених цим Законом» [56]. Тобто в даному випадку головним є наявність виплати пенсії, та не обов'язково набути пенсійного віку.

«Пенсійний вік –це встановлений законодавством вік, коли людина має можливість претендувати на пенсійну виплату».

Виходячи з вищесказаного можна охарактеризувати що, «недержавний пенсійний фонд це така організація, яка акумулює, зберігає та примножує грошові кошти вкладників з метою їх подальших виплат у вибраній учасником формі: одноразово, за якийсь термін, або у визначеній сумі». Пенсія, в даному випадку у недержавному забезпеченні, являє собою пенсійні виплати вкладнику або учаснику. Пенсійні виплати охарактеризуються як грошові кошти, або ті

внески, які були накопичені недержавним пенсійним фондом, та починають виплачуватися після певного строку вказаного в договорі. В даному випадку вкладник не обов'язково маж бути пенсіонером.

1.3. Принципи та методи дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення.

Метод (гр. *methodos*) – спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: формулюючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень. У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати [49].

Сучасна наука керується трьома основними принципами пізнання: принципом детермінізму, принципом відповідності та принципом субсидіарності [4, с. 37].

Принцип детермінізму, будучи загальнонауковим, організовує побудову знання в конкретних науках. Детермінізм виступає, перш за все, у формі причинності як сукупності обставин, які передують у часі які небудь даній події і викликають її. Тобто має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних умов породжує, виробляє інше явище, процес (наслідок) [4, с. 37]. Цей метод передбачає аналіз причинно-наслідкових зв'язків в дослідженні всіх процесів та явищ. Тому що причинні залежності утворюються за певних умов, то реалізація принципу детермінізму означає з'ясування не тільки характеру залежностей досліджуваних об'єктів, а й тих умов, за яких ці залежності справджуються [49].

Сучасне розуміння принципу детермінізму передбачає наявність різноманітних об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ, багато з яких виражаються у вигляді співвідношень, що не мають безпосередньо причинного характеру, тобто не містять прямо моменту породження одного іншим. Сюди входять просторові і тимчасові кореляції, функціональні залежності [4, с. 37].

Принцип єдності (тотожності) і відмінності (протилежності) процесів та явищ. Цей принцип пов'язаний з діалектичним законом єдності та боротьби протилежностей, сформульованим видатним німецьким філософом Г. Гегелем на початку ХІХ ст. («Енциклопедія філософських наук», 1817). Категорія суперечності у гегелівській діалектиці була центральною і тлумачилась як зв'язок протилежностей, що виключають і одночасно передбачають одна одну. Реалізація цього принципу перш за все передбачає дослідження будь-якої цілісності процесу або явища, за допомогою визначення спільних та відмітних рис її складників (елементів) [53].

Для реалізації цього принципу потрібно й розмежовувати в будь-якому явищі зміст і форму та досліджувати різні модифікації форм вияву того самого явища. Останнє особливо важливо для аналізу саме економічних відносин, яким властива знача мінливість форм вияву. Суттєві відхилення форм від змісту іноді ставали підставою для тверджень про зникнення самих явищ. Це стосується ідеї про неперервне (безкризове) економічне зростання за умови використання сучасних комунікаційних технологій [53].

Принцип відповідності означає наступність наукових теорій. Нові теоретичні знання бувають корисні для розвитку науки, але якщо вони не будуть співвідноситися з колишніми, то наука перестане бути цілісною [5, с. 37].

Сутність принципу додатковості полягає в наступному: відтворення цілісності явища вимагає застосування в пізнанні взаємовиключних «додаткових» класів понять. За допомогою додатковості встановлюється еквівалентність між класами понять, комплексно описують суперечливі

ситуації в різних сферах пізнання (загальне розуміння принципу додатковості) [4, с.38].

Принцип поєднання аналізу і синтезу: під науковим аналізом розуміють процедуру уявного поділу процесу або явища на складники, якими можуть бути властивості, якості, ознаки тощо. Він є початковою стадією дослідження, на якій відбувається перехід від опису зовнішніх ознак об'єкта дослідження до з'ясування його внутрішніх елементів.

Науковий синтез являє собою уявне поєднання об'єктів пізнання. Результатом цього може бути теоретичне узагальнення щодо змісту окремого процесу або явища, побудова теорії системи поглядів, узгодження конкурентних теорій [53].

Принцип поєднання індукції і дедукції: індукція є способом узагальнення, що спирається на спостереження та досвід. Вона сприяє нагромадженню початкових знань, зокрема, створює підстави для формулювання гіпотез, які пізніше обґрунтовуються і перевіряються.

Види індукції, які найчастіше застосовують: популярна, за методом Бекона – Мілля. Популярною називають індукцію, результатом якої є встановлення регулярності вияву деякої ознаки або властивості в деякому масиві особливих випадків. Вона дає можливість зробити узагальнення: те, що правильно у деяких (x) випадках, буде правильно і для наступного (x+1) випадку, якщо випадки подібні [32, с. 2].

Індуктивний метод Бекона – Мілля передбачає, що для виведення наукових положень необхідно не тільки спостерігати за об'єктами, а й доводити не випадковість виявлених властивостей та зв'язків. Така індукція спирається на врахування невизначеності та того, що ознаки і властивості об'єктів пізнання виявляються з деякою ймовірністю [31, с. 2].

Дедукція являє собою спосіб логічного виведення тверджень, у процесі якого відбувається перехід за правилами логіки від деяких припущень (засновків) до висновків. Саме висновок, рекомендація, пропозиція є центральними поняттями дедуктивного способу аналізу. Науки, пропозиції

яких щодо конкретної діяльності одержані в результаті переходу від деяких загальних припущень, аксіом до конкретних висновків, називають дедуктивними. До дедуктивних наук у цьому плані належить і економічна теорія (макроекономіка) [31, с. 3].

Індукція – умовивід від фактів до деякої гіпотези, та дедукція – умовивід, в якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знань загальних властивостей всієї множини [4, с. 40].

Рівень конкретних технологій дослідження в межах визначеної галузі знань охоплює використовувані дослідниками конкретних методів. До них у економічних дослідженнях належать:

Методи візуалізації (графічні, схематичні). Графіки, є найбільш поширеними способами візуалізації наявної інформації в економічних дослідженнях. По-перше, коли треба зобразити характер зв'язку для розкриття якоїсь гіпотези або достатньо очевидної залежності процесів та явищ. По-друге, графіки використовують для віддзеркалення тенденцій, властивих певним явищам, за результатами аналізу конкретних даних [49].

У соціально-економічних і в технічних дослідженнях часто використовують історичний метод пізнання. Цей метод передбачає дослідження виникнення, формування і розвитку об'єктів у хронологічній послідовності, в результаті чого дослідник одержує додаткове знання про процес, який вивчає [4, с. 40].

Статистичний аналіз. Цей метод, маючи справу із статистичними сукупностями – великою кількістю об'єктів спостереження, дає можливість розкрити статистичні закономірності. Сучасна статистика має чималий інструментарій аналізу, який охоплює: групування статистичних даних за певною ознакою; побудову статистичних таблиць та діаграм; визначення відносних, середніх величин та показників варіації; оцінку приростів, темпів зростання та індексів для дослідження динамічних рядів; балансовий метод, дисперсійний та кореляційний аналіз для дослідження щільності зв'язків тощо [49].

Загальнонаукові методи – це система принципів, прийомів, що мають загальний, універсальний характер, є абстрактними, суворо не регламентовані, не піддаються формалізації та математизації; використовуються майже в усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження [4, с. 37].

Загальнонаукові методи за критерієм результату поділяються на: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент); методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання); методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, аксіоматичний метод) [32, с. 68].

На емпіричному рівні переважає живе споглядання (чуттєве пізнання), раціональний момент тут наявний, але має підпорядковане значення. Тому досліджуваний об'єкт відображається переважно з боку зовнішніх зв'язків та проявів, що доступні живому спогляданню. Збирання фактів, їх первинний опис, узагальнення, систематизація це характерні ознаки емпіричного пізнання [4, с. 40].

Теоретичний рівень дослідження пов'язаний з більш глибоким аналізом фактів, з проникненням у сутність досліджуваних явищ, з пізнанням та формулюванням законів, тобто з поясненням реальної дійсності [4, с. 40].

Кожен науковий метод має відповідати таким критеріям: ясність це загальнозрозумілість методу; детермінованість це сувора послідовність використання методу; націленість це підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв'язанню певних конкретних завдань; результативність це здатність методу забезпечувати досягнення певної мети; надійність це здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату; економічність це здатність методу добиватися певних результатів із найменшими витратами засобів та часу [32, с. 86].

До основних загальнонаукових методів пізнання відносять:
1). Порівняння це виявлення відмінностей між об'єктами матеріального світу або знаходження в них спільного за допомогою органів чуття чи спеціальних

пристроїв. 2). Підрахунок це знаходження числа, що визначає кількісне співвідношення однотипних об'єктів або їх параметрів, котрі характеризують ті чи інші властивості. 3). Вимірювання це фізичний процес визначення числового значення певної величини шляхом порівняння її з еталоном. 4). Узагальнення це визначення загального поняття, в якому відображається головне або основне, що характеризує об'єкти певного класу. Це засіб для утворення нових наукових понять, формулювання законів та теорій. 5). Абстрагування це відвертання уваги в думках від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і виділення декількох сторін, що цікавлять дослідника [33, с. 67].

Аксиоматичний метод – спосіб побудови наукової теорії, при якому деякі твердження (аксіоми) приймаються без доведень і тоді використовуються для отримання решти знань (за певними логічними правилами) [4, с. 40]. Аксиоматичний метод передбачає виділення знань за певними логічними правилами, виходячи з ряду тверджень, що приймаються без доказів [32, с. 69].

Аналіз це – метод пізнання, при якому предмет дослідження (об'єкт, властивості тощо) розкладається на окремі складові частини. У зв'язку з цим аналіз лежить в основі аналітичного методу досліджень. Синтез це поєднання окремих сторін предмета дослідження в єдине ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані та уособлюють єдність протилежностей. Потім формулюються гіпотези, складається розрахункова схема алгоритму (моделі), здійснюється її вивчення, аналіз та розробка теоретичних положень [4, с. 38].

Принципи, на основі яких в сучасних умовах має будуватися система пенсійного забезпечення України, та зміст самих цих принципів потребують детального аналізу та осмислення. Відомо, що за сферою дії принципи прийнято класифікувати на: загально правові, притаманні всім галузям права; міжгалузеві, що притаманні декільком галузям права; галузеві, які розкривають сутність конкретної галузі права; внутрішньогалузеві, які об'єднують головні характеристики підгалузей та окремих інститутів конкретної галузі.

Під принципами окремих інститутів права вчені-юристи розуміють «основні начала, вихідні ідеї, що характеризують певну групу суспільних

відносин, які утворюють правовий інститут у праві соціального забезпечення». Принципи пенсійного забезпечення відносяться до внутрішньогалузевих, оскільки, пенсійне право є провідним інститутом права соціального забезпечення. [69].

Загальність і доступність умов реалізації права на пенсію; багатотомність видів пенсійного забезпечення; диференціація умов і норм пенсійного забезпечення; забезпечення на рівні не нижче від прожиткового мінімуму; здійснення пенсійного забезпечення за рахунок коштів державного Пенсійного фонду; здійснення пенсійного забезпечення державними органами; соціально-трудова реабілітація і стимулювання трудової діяльності громадян, які частково втратили працездатність; охорону права громадян на пенсійне забезпечення вважає принципами пенсійного забезпечення І.М. Сирота [65, с. 48].

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на принципах: законодавчого визначення умов недержавного пенсійного забезпечення; заінтересованості фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні; добровільності, створенні пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та юридичних осіб; цільового та ефективного використання пенсійних коштів; обов'язкової участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійних виплат, крім випадків, передбачених цим Законом; добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення; економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення; неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків; рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі; розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та

накопичувального пенсійного страхування з метою захисту майнових прав учасників пенсійного фонду та унеможливлення банкрутства пенсійного фонду; визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахована особи; гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм цим Законом; державного регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення; відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами; державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням [55, с. 123].

Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика критерієм істинності теорії. В даному розділі розглянуто методологічні аспекти дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення, проаналізовано історію дослідження проблеми, уточнено зміст основних понять магістерської роботи, розкриті принципи та методи дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення.

У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дало змогу реалізувати концептуальну єдність дослідження. Діалектичний, історичний та структурний методи використано для розкриття передумов виникнення та особливостей становлення системи фінансового забезпечення пенсійного захисту громадян; методи аналізу, синтезу, факторний – для визначення напрямів розвитку механізмів фінансування пенсійних виплат [79, с. 81].

В дослідженні даної роботи було застосовано ряд загальних та індивідуальних принципів та методів щодо дослідження формування системи недержавного пенсійного забезпечення, такі як історичний метод, методи синтезу та аналізу, методи візуалізації, принцип поєднання індукції і дедукції, принцип детермінізму, принцип відповідності, принцип поєднання аналізу і синтезу.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.

2.1. Сутність недержавного страхування в Україні.

Згідно статті 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення відноситься до третього рівня структури системи пенсійного забезпечення в Україні [56].

Необхідність запровадження багаторівневої пенсійної системи обґрунтовано створенням умов соціально спрямованого економічного розвитку країни. На наш погляд, багаторівнева пенсійна система – це накопичувальна система, що формується не за витратним принципом, а на базі акумуляції фінансових ресурсів населення з подальшим їх обігом для відтворення та самоокупності. Визначено, що пенсійна система України знаходиться в трансформаційному періоді, має трирівневу структуру та передбачає добровільну участь фізичних та юридичних осіб.

Перевагами система добровільного недержавного пенсійного забезпечення є: створення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерел пенсійних виплат; забезпечення учасникам вищого рівня життя при досягненні пенсійного віку; створення правової бази для фінансових посередників в сфері недержавного пенсійного забезпечення; забезпечення формування довгострокових джерел інвестиційних ресурсів; створення умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів,

здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку; адаптації апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

Створення ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення можливо за умови стимулювання добровільних пенсійних накопичень через систему оподаткування. Застосування пільгових механізмів оподаткування незначно сприяє створенню поточних бюджетних надходжень, однак в довгостроковому знижує пенсійне навантаження на бюджетну систему, виводить накопичення громадян у інвестиційно спроможні фонди фінансування реального сектору економіки, що у подальшому збільшує ВВП [22].

На основі узагальнення теоретичних та практичних досліджень встановлено, що схема недержавного пенсійного забезпечення має пільговий режим оподаткування на всіх етапах її функціонування, однак ці пільги не мають ознак податкового стимулювання юридичних осіб, присутня законодавча неузгодженість щодо системи недержавного пенсійного забезпечення та наявною пенсійною реформою, а також системою довгострокового страхування життя. Функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні характеризується: неефективністю державної пенсійної системи; складною демографічною ситуацією, низьким рівнем заробітної плати, обмеженістю бюджетних коштів для вирішення соціальних питань. До закономірностей активізації інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів України належать: 1). Підвищення ефективності диверсифікації інвестиційного портфелю пенсійних фондів за рахунок інвестування в цінні папери іноземних емітентів, які є надійними та прибутковими на міжнародному фондовому ринку. Згідно з чинним законодавством недержавні пенсійні фонди України можуть інвестувати в цінні папери іноземних емітентів не більше ніж 20% загальної вартості пенсійних активів; 2). Покращення контролю та нагляду за інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів, оскільки в Україні застосовується найменш ефективний та витратний підхід до нагляду. Вважаємо, що доцільним є переорієнтація на застосування нагляду за інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів на основі

упередження та запобігання інвестиційних ризиків. 3). Зниження рівня податкового тягара.

З метою забезпечення розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення і захисту пенсійних коштів, необхідно створити єдині «правила гри» для всіх організацій ринку недержавного пенсійного забезпечення, включаючи недержавні пенсійні фонди, страхові компанії і банки. Для досягнення цієї мети рекомендується внести зміни до Законів України: «Про недержавне пенсійне забезпечення», чітко визначивши, що страхові компанії можуть брати участь на етапі накопичення недержавних пенсій виключно шляхом створення і реєстрації окремої юридичної особи – недержавного пенсійного фонду, а також шляхом залучення адміністратора, компанії з управління активами та зберігача; «Про страхування», передбачивши, що компанії із страхування життя можуть здійснювати недержавне пенсійне забезпечення лише відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [54].

Формою економічних взаємовідносин між НПФ та учасниками визначено пенсійний контракт без ототожнення його зі страховою угодою. Перевагами такого контракту є те, що з одного боку вкладники як учасники НПФ мають більш розширені повноваження, в тому числі в розпорядницькій діяльності коштами, а з другого – права учасників та вкладників строго розмежовані. Створення ефективно функціонуючих недержавних пенсійних фондів в Україні означає функціонування нового механізму пенсійного забезпечення. Значущість таких фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки. Формування пенсійних накопичень учасника НПФ здійснюється за рахунок надходження пенсійних внесків, отримання інвестиційного прибутку, що збільшує пенсійні накопичення. За рахунок пенсійних активів НПФ здійснюються витрати на функціонування НПФ. При цьому кошти НПФ можна витратити тільки на покриття тих витрат. Важливим

питанням є місткість ринку послуг НПФ, вона не однакова і нині диференційована по містах, районах, залежить від рівня зайнятості людей, їх віку, економічного рейтингу району, міста та інших чинників. Роль представництв НПФ у цих умовах незмінна – широке залучення до участі у фонді мешканців регіону, створення передумов для формування обігу пенсійних коштів. Створення ефективно функціонуючої та стабільної системи недержавного пенсійного забезпечення сприятиме активізації процесів детінізації економіки, виплати заробітних плат, притоку капіталів, отриманих внаслідок праці закордоном [15].

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) збільшившись протягом 2013 року на 19,2%, при цьому одноразові виплати – на 16,5 %, пенсійні виплати на визначений термін – на 85,6 %. Встановлено, що неоднозначність діяльності недержавних пенсійних фондів, ідентичність функціонування зі страховим ринком, породжують необхідність у конкретизації їх завдань, до яких віднесено: збір та акумулювання пенсійних внесків; інвестиційна діяльність задля збереження та збільшення пенсійних активів; здійснення пенсійних виплат. Схема недержавного пенсійного забезпечення повинна мати пільговий режим оподаткування на всіх етапах функціонування, що у довгостроковому плані знижує пенсійне навантаження на бюджетну систему, виводить накопичення громадян у інвестиційно спроможні фонди фінансування реального сектору економіки.

Результати аналізу свідчать про неефективний розподіл фінансових ресурсів серед інструментів інвестиційного ринку, де найбільша концентрація фінансових ресурсів зосереджена на депозитних рахунках банківських установах, хоча могла б бути спрямована в більш прибуткові джерела відтворення коштів. Порівнюючи діяльність банків, страхових компаній та НПФ, останній повністю розподіляє інвестиційний дохід між учасниками та захищений від банкрутства через процедуру державного нагляду та контролю; внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення; мінімізує ризики за

допомогою диверсифікації. Важливим питання функціонування НПФ є формування системи запобігання та мінімізації ризиків, до яких належать: ризики невірної оцінки вартості активів внаслідок можливості маніпулювання цінами або відсутністю операцій за неліквідним цінним папером і, відповідно, застарілими котируваннями; ризики нецільової діяльності у зв'язку з можливістю інвестування в активи пов'язаних осіб засновників; ризики низької ліквідності та високої волатильності фондового ринку на фоні нерозвинутого ринку державних цінних паперів; ризиками непрозорої конкуренції з боку впровадження державою пенсійних схем для працівників бюджетної сфери, зокрема центрального банку, а також впровадженням квазіпенсійних продуктів страховими компаніями та банками; функціонування пенсійних схем, які використовують неконкурентні переваги і містять додаткові моральні та фінансові ризики; неоднозначність законодавчої бази щодо участі на етапі накопичення страхових компаній та банків [48, с. 42].

Переваги третього рівня пенсійного забезпечення (добровільного недержавного пенсійного забезпечення) для пенсіонерів є очевидними, оскільки додаткова пенсія дає змогу гідно забезпечити старість. Але важливо на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні забезпечити здійснення внесків у приватні пенсійні фонди не лише самими особами, котрі працюють, але й їхніми роботодавцями як основу для забезпечення гідного соціального пакета [2, с. 150].

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 01.01.2004 р. започаткував створення добровільного недержавного пенсійного забезпечення, що є складовою частиною системи нагромаджувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних нагромаджень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Напружена демографічна ситуація в країні стала основною передумовою для проведення пенсійної реформи (населення скоротилося з більш ніж 50 млн. у

радянські часи до близько 44 млн.; через низький рівень народжуваності та еміграцію працеспроможного населення в Україні загальна чисельність щорічно зменшується на 500 тис. осіб) [64].

Для досягнення поставлених цілей обирається пенсійна схема, за якою і здійснюватиметься недержавне пенсійне забезпечення. Пенсійна схема – це сукупність умов, які визначають порядок сплати пенсійних внесків і виплат недержавних пенсій. Пенсійна схема фонду визначає умови недержавного пенсійного забезпечення і є основою для укладення договору про недержавне пенсійне забезпечення між фондом і вкладником фонду на користь учасника фонду. Пенсійна схема визначає умови недержавного пенсійного забезпечення. Можна виділити такі основні пенсійні схеми, як схеми із встановленими виплатами та схеми із встановленими внесками. Пенсійні схеми із встановленими внесками змінюються залежно від того, яка форма надходження грошових засобів в недержавний пенсійний фонд. Розрізняють за такого підходу корпоративні програми, які передбачають виплати працівниками чи роботодавцями відрахувань в НПФ в абсолютних сумах чи відносних відсотках від заробітної плати, і схеми, основані на системі участі працівників в прибутках фірми (підприємства, де працівники беруть участь в прибутках, грошові платежі можна доповнювати акумуляцією у формі акцій, або ж у формі пенсійних прав, які роботодавці передають своїм ветеранам) [2, с. 151].

Основна різниця схеми із встановленими розмірами пенсій від схеми із встановленими внесками полягає в тому, що у першому випадку розмір пенсії зафіксований, а в другому залежить лише від суми, яку нагромадить вкладник. Схеми із встановленими внесками мають деякі переваги, зокрема для вкладників-фізичних осіб, а саме: простота розрахунку пенсійних резервів, оскільки схема із встановленими внесками потребує якісної, достовірної демографічної ситуації; захищеність довготермінових вкладів у НПФ; еластичний характер цієї схеми, яка надає вільну форму платежів вкладників, враховуючи їх економічне становище, особисті інтереси; простота та доступність для розуміння клієнтами механізму нарощування коштів [2, с.152].

Недержавне страхування (Лайфова страхова – Метлайф, Уніка, ТАС) пропонує гібридний продукт, де окрім накопичення є страхування, і відповідно ви щось сплачуємо за нього. Скільки саме коштує страховка в тарифі розібратися не просто. Однак ви маєте страховий захист для родини, щонайменше на життя. Також часто беруть опції непрацездатність, інвалідність, нещасні випадки. Страхова компанія гарантує дохід на рівні 4% річних в гривні і забирає 15% від інвестиційного прибутку. Підписавши контракт строком від 10 до 25 років, ми зобов'язані платити, інакше умови погіршаться. Недержавні пенсійні фонди більш гнучкі, адже суми і періодичність внесків ви визначаєте самостійно. Втім з точки зору поведінкової економіки, можливо, «єжові рукавиці» страхової і краще, адже дуже важлива регулярність внесків. Ви можете припинити відкладати в фонд чи змінити, якщо незадоволені поточним. Свої комісії фонд бере з активів, а не з прибутку. Порівняти і однозначно сказати, що краще не так просто. Проте податкові пільги на внески однакові [39].

Величезною перевагою недержавних пенсійних фондів є можливість автоматично робити пенсійні внески. З досліджень поведінкової економіки випливає, це суттєво підвищує шанси дійти за 15 – 25 років, куди планували [71, с. 47].

Недержавні фонди можуть бути трьох видів. Корпоративний НПФ створюється юридичною особою – роботодавцем або декількома юридичними особами, до яких можуть приєднуватися роботодавці – платники. Учасниками таких фондів можуть бути виключно лише фізичні особи, які перебувають в трудових відносинах з засновниками фондів. Другий вид – це професійний НПФ. Створюється об'єднаннями юридичних осіб – роботодавців, фізичних осіб, також включаючи професійні спілки, чи фізичними особами, які пов'язані між собою за своїм родом професійної діяльності. Учасниками таких фондів можуть бути тільки фізичні особи, в яких ознаки їх професійної діяльності визначені в статуті фонду. Та третій – відкритий. Створюється юридичними

особами, крім зайнятих діяльністю, яка фінансується за рахунок державного або місцевого бюджетів [15, с.68].

Податкове законодавство України звільняє учасників НПФ від оподаткування вкладів аж до моменту одержання пенсійних виплат. Учасник НПФ (вкладник фонду на свою користь) у будь-який момент може перевести кошти в інший НПФ, у страхову організацію, або на банківський пенсійний депозитний рахунок [78, с.47].

Пенсійний вік, після досягнення якого вкладник має право на одержання пенсійних виплат, він визначає самостійно. Цей вік може суттєво відрізнятись від пенсійного віку, визначеного в системі державного пенсійного страхування, та не більше ніж на 10 років, тобто від 50 до 70 років [2, с. 151].

Учасник має право на одноразові виплати з НПФ, якщо:

- 1). На момент виходу на пенсію сума коштів на індивідуальному рахунку менша, ніж законодавчо встановлена мінімальна сума.
- 2). Він виїжджає за кордон на постійне місце проживання.
- 3). Стан його здоров'я критичний, та це підтвердила медична установа (онкологічне захворювання, інсульт, інвалідність I групи).

Переваги третього рівня пенсійного забезпечення (добровільного недержавного пенсійного забезпечення) для пенсіонерів є очевидними, оскільки додаткова пенсія дає змогу гідно забезпечити старість [2, с. 150].

Фінансові ресурси НПФ являють собою динамічну сукупність грошових коштів на індивідуальних пенсійних рахунках учасників фонду, що залучені у неперервний процес формування пенсійних накопичень, до моменту повного виконання пенсійних зобов'язань фонду перед учасниками [82, с. 2].

Визначальними ендогенними чинниками розвитку НПФ є:

- 1). Конкурентоспроможність фондів, що обумовлюється наявністю конкурентних переваг, кваліфікацією та досвідом фахівців, якістю пенсійних послуг, диференціацією пенсійних продуктів, вартістю як адміністрування, так і зберігання та управління активами.
- 2). Клієнтська база фонду, що характеризується чисельністю вкладників та учасників, співвідношення

фізичних та юридичних осіб, статево-віковою структурою, відтоком та притокам вкладників. 3) Інвестиційний потенціал НПФ, що залежить від типу інвестиційної політики фонду (консервативна, спекулятивна), яка визначає структуру інвестиційного портфелю за типами вкладень, дохідність та ризикованість розміщення пенсійних коштів [82, с. 3].

Головною різницею між НПФ та банком або страховою компанією є те, що НПФ головним чином є неприбутковою компанією, має податкові пільги для вкладників та учасників. Також виконується розмежування функцій обліку та інвестування коштів, вимагає більш жорстких вимог до диверсифікації пенсійних активів та має більш сприятливі (без втрат, зволікань або штрафів) умови «входу-виходу» вкладників. Окрім того, вкладник фонду може на власний розсуд припинити або відновити сплату пенсійних внесків у найбільш зручний для нього в часовому (кожного дня, місяця або року) або кількісному вимірі без будь яких наслідків [64].

2.2. Становлення та розвиток недержавного страхування.

У сучасному понятті недержавний пенсійний фонд – це організація, виключною діяльністю якої є недержавне пенсійне забезпечення, в тому числі дострокове недержавне пенсійне забезпечення і обов'язкове пенсійне страхування. Така діяльність здійснюється фондом на основі ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, виданих Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Інститут НПФ досить молодий, початок його формування визначається введенням в дію закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. До тепер він зазнав багато змін, що стосуються його організаційно-правової форми, розширення функцій, змін в пенсійних схемах, структурі інвестицій, механізмів формування накопичень, в складі контролюючих органів та їх повноважень тощо. До функцій недержавних пенсійних фондів відносять: акумуляцію і мобілізацію коштів

пенсійних внесків і заощаджень; облік і обслуговування пенсійних рахунків учасників в системі недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), пенсійних рахунків професійних пенсійних систем; інвестування пенсійних накопичень і пенсійних резервів через управляючі компанії на підставі договору довірчого управління в інструменти фінансового ринку, дозволені законодавчо; обслуговування актуарних розрахунків.

Підходи до виникнення НПФ:

1). Функціональний – виникнення НПФ у контексті еволюції інституційної реформи фінансової системи розглядається як спосіб адаптації та кращого виконання функцій системи під тиском конкурентних сил.

2). Інституціональний – НПФ належать до інститутів фінансової інфраструктури ринкової економіки, що взаємодіючі між собою, визначають еволюцію інституційної фінансової системи.

3). Структурно-адаптивний – становлення НПФ у структурі пенсійної системи носить адаптивний характер і викликане необхідністю задоволення потреб суспільства у соціальному захисті в контексті зміни соціально-економічних умов [78, с. 48].

В Україні вже понад десять років відкладають запровадження другого обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи, а недержавне пенсійне забезпечення ще не стало загальноприйнятим та поширеним механізмом формування пенсійних заощаджень [19, с. 127].

Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення зародилась досить давно. З найдавніших часів існувала необхідність підтримки непрацездатних членів суспільства, яка мала прояви благодійництва і ґрунтувалась на релігії. Перші елементи такої підтримки з'являються у період рабовласницької формації, яка характеризується диктатурою рабовласників над рабами, які вважались засобом виробництва, тому ніякої допомоги у старості або при хворобі чи каліцтві вони не отримували і представляли цінність лише будучи працездатними. Старість або втрата працездатності були причиною втрати рабом джерел до існування і подальше його життя залежало виключно

від господаря. Тільки вільні громадяни мали право на забезпечення у похилому віці, але це залежало від їх майнового стану та статусу у суспільстві. Так вже в Римській імперії для легіонерів передбачалося можливість забезпечення їх старості – за рахунок переданого у володіння кожному легіонеру наділу захопленої у результаті воєн землі, для інших верств населення діяв закон, що зобов'язував дітей піклуватися про літніх батьків. Окрім того, вільні бідні громадяни завдяки благодійництву мали можливість безкоштовно харчуватись та відвідувати громадські лазні [79, с. 81].

Формування системи пенсійного забезпечення в Україні, більша частина якої до 1917 року входила до складу Російської імперії, незважаючи на те, що її прообраз можна углядіти ще в епоху розвитку феодалних стосунків (Судебник Івана IV – 1589 р., Соборне укладення – 1649 р.), починається з видання 6 грудня 1827 р. Царського указу про пенсії.

Доречі до першого законодавчого закріплення пенсійних виплат можна віднести статтю 193 Судебника Івана IV 1589 р., в якій визначалося майнове становище бездітних вдів. Коли жінка, втративши чоловіка, мала право на отримання його приданого, а також особливого виду утримання – «політне» по дві гривні на рік. Такий вид соціального забезпечення нагадує пенсію в разі втрати годувальника [79, с. 81].

Завдяки указам Олексія Михайловича (травень 1661 р., червень 1663 р.) здійснювалось державне соціальне забезпечення військовослужбовців залежно від ратних заслуг та станової належності. Земельні ділянки у 25 десятин дарували солдатам, стрільцям, драгунам, козакам. Окрім того, військовослужбовці, маючи дуже тяжкі поранення, отримували довічне грошове утримання (жалування). Розвиненість громадської і приватної благодійності при монастирях і військових богадільнях забезпечувало утримання воїнів, які були не в змозі обходитися без сторонньої допомоги. Таким чином, прообрази пенсійного забезпечення об'єднували в собі грошову форму та натуральну у вигляді надання земельних ділянок, притулків у старості, богаділень [79, с. 82].

За часів правління Петра I поступово вдосконалювалось регулювання пенсійного забезпечення, грошова форма пенсійних виплат набула широкого застосування й мала по суті стимулюючий характер для сумлінної служби. Право на отримання пенсійної виплати розповсюджувалось на військових, а згодом поширилось на ремісників та службовців, які працювали на флоті [79, с. 83].

Оскільки ці пенсії були досить скромними, тому тодішній уряд започаткував утворення емеритальних (слово «емеритура» означає вислуга років) пенсійних кас різними відомствами, кошти яких створювалися за рахунок обов'язкових відрахувань з платні державних службовців. З цих кас здійснювалося пенсіонування державних службовців, звільнених у відставку, а також виплачувалась допомога вдовам і сиротам. Про це свідчить, зокрема, затверджений у 1886 році російським імператором Олександром III «Устав емеритальних кас служащихъ гражданскаго ведомства». Таким чином, державні службовці, які виходили на пенсію і проживали в Україні, почали отримувати дві пенсії – державну та емеритарну [68, с. 47].

Відповідно до Закону Імперії від 8 березня 1861 р. на гірських казенних заводах стали створюватися гірничозаводські товариства забезпечення (каси взаємодопомоги), із засобів яких здійснювалося забезпечення робітників у разі отримання ними каліцтва на виробництві, а також забезпечувалися сім'ї загиблих робітників. З розвитком машинного виробництва у всьому світі (у тому числі і в Україні) почастишали нещасні випадки на виробництві, що призводило до збільшення числа інвалідів. Законодавчо-обов'язковий устрій кас пенсійного страхування започатковано у 1861 р. [60, с. 44].

Аналогічно також запроваджувалось пенсійне забезпечення за старість в західних областях України, які входили до складу Австро-Угорської імперії. Так, вже в 1898 р. австроугорським урядом було прийнято рішення про відкриття Кооперативного товариства взаємного страхування «Дністер». Товариство здійснювало регулярні відрахування у спеціальні фонди, зокрема: основний, резервний, преміальний, фонд нарахованих відсотків по резервах

страхових внесків, фонд взаємодопомоги членам товариства, фонд забезпечення персоналу при нещасних випадках та пенсійний фонд службовців. Розмір останнього у 1907 р. складав 218 тис. крон [17, с. 92].

На території Таврійської губернії з 1870 року почала діяти «Пенсійна каса народних вчителів і вчительок». Участь у багатьох касах була добровільною, та в більшості з них на той час превелеював елемент обов'язковості. Їх учасниками в обов'язковому порядку були державні службовці, у тому числі офіцери, а також вчителі, які мали статус земських (муніципальних) службовців. Статути цих кас затверджувалися царськими указами, тоді як статути «корпоративних» кас відповідними міністрами. В 1908 році вітчизняними фахівцями за методикою професора Київського університету А. Граббе було виконано актуарні розрахунки для пенсійної каси інженерів шляхів сполучення на період до 2062 року, яка практично без змін використовується сьогодні на Заході [68, с. 47].

Чиновники та військові були першими серед усіх категорій населення, які користувались різними формами соціальної підтримки, в тому числі пенсійним забезпеченням з боку держави [79, с. 82].

Наступний етап формування пенсійного забезпечення розпочався після політичних подій у 1917 р. разом із закінченням громадянської війни. Уряд суттєво змінив систему фінансування пенсійного забезпечення. Вже у 1933 р. соціальне страхування почало перетворюватися у соціальне забезпечення. Та ухвалена у 1936 р. Конституція СРСР декларативно проголосила право всіх громадян на матеріальне забезпечення в старості. Але разом з цим, колгоспникам довелось очікувати призначення державних пенсій ще понад 30 років. Законом від 1964 р. «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» визначив вік для жінок – 60 років, для чоловіків – 65 років стосовно виходу на пенсію [37, с. 10].

Незважаючи на те, що діяльність недержавних пенсійних фондів офіційно почалась із прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року № 1057-IV, в Україні вони почали

функціонувати значно раніше, а з 1992 року. Хоча спочатку вони не мали жодної довгострокової накопичувальної пенсійної програми, й були «трастами» в українському розумінні, та існували як фінансові піраміди на хвилі розкручування інфляційної спіралі в 1993-1994 роках [22].

Слід також зазначити, що становлення ринку НПФ в Україні відбувалося поетапно, із застосуванням заходів державного впливу. Для виділення часових меж зазначених етапів, на наше переконання, доцільно використати кілька критеріїв: соціально-економічний, нормативно-правовий і контрольно-регулятивний, адже кожний з етапів відрізняється особливостями соціально-економічної ситуації в державі, законодавчого забезпечення та контрольно-наглядового регулювання діяльності НПФ [22].

З урахуванням вищезазначеного, а також беручи до уваги достатньо короткий період функціонування ринку НПФ, вважаємо, що на сьогодні можна виділити такі етапи їх становлення.

Перший етап – з 1991 до 1999 рр. Період 1990-х років був початком створення ринкового економічного середовища, опанування нових механізмів і важелів управління економікою, створення ринкової інфраструктури тощо. Протягом цього етапу реальний ВВП України скоротився майже на 60%, що супроводжувалося зростанням безробіття, заборгованості з виплати заробітних плат і пенсій. Унаслідок гіперінфляції 1992 – 1995 рр. відбулося стрімке знецінення заощаджень громадян і зменшення реальних розмірів їх доходів [22].

Зазначений етап характеризувався відсутністю спеціальних законодавчих актів, які б урегульовували діяльність НПФ. Фонди утворювались на основі Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ або Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 р. № 23-93. Завдання щодо здійснення заходів із розвитку і регулювання фінансового ринку було покладено на Міністерство фінансів України [22].

Прагнення громадян зберегти наявні заощадження від знецінення в період гіперінфляції стало одним із чинників їхньої участі у НПФ, які створювались у формі довірчих товариств. Унаслідок законодавчої неврегульованості, а також відсутності налагодженої системи державного контролю за діяльністю НПФ кошти, які залучалися від громадян, досить часто використовувалися не за призначенням. Як наслідок, сотні тисяч громадян були ошукані цими структурами. На жаль, негативний досвід участі громадян у довірчих товариствах, отриманий протягом вказаного періоду, справив вагомий вплив на зниження довіри до інститутів фінансового ринку в цілому і до НПФ зокрема [42].

Протягом другого етапу – з 2000 до 2009 рр. було сформовано інституційні та нормативно-правові основи регулювання ринку НПФ. Так, у 2001 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III, яким було встановлено загальні правові засади здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. У 2004 році розпочала свою діяльність Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом [22]

Цей етап також ознаменувався ухваленням Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV, у якому було визначено правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та врегульовано правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності. Зокрема, було запроваджено розподіл завдань щодо обслуговування діяльності НПФ між адміністратором, компанією з управління активами та банком-зберігачем. У Законі також було конкретизовано органи державного нагляду та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Державний нагляд і контроль за діяльністю НПФ та адміністраторів НПФ було покладено на Державну комісію з регулювання ринку фінансових послуг, а за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами НПФ, і зберігачів - на

Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку в межах повноважень, передбачених законодавством [22]

У наступні роки було прийнято більш ніж 100 підзаконних актів, спрямованих на врегулювання питань щодо створення, функціонування та припинення діяльності НПФ.

Другий етап також можна охарактеризувати як період відновлювального розвитку економіки. Так, 2004 року було досягнуто найбільших річних темпів зростання ВВП – 12,1%, а 2008 р. максимального зростання обсягу ВВП відносно рівня 1990 р. – 74,2% [9]. На фоні економічного зростання та динамічного розвитку фінансового ринку відбулося поліпшення показників діяльності НПФ: станом на кінець 2008 року кількість зареєстрованих НПФ досягла 109, чисельність учасників збільшилась до 482,5 тис. осіб, обсяг пенсійних активів підвищився до 612,2 млн грн.[44].

Початком третього етапу, слід вважати 2009 рік, коли розпочалося масштабне розгортання фінансово-економічної кризи. Унаслідок виникнення кризових явищ на фінансовому ринку розвиток НПФ значно уповільнився: знизилися темпи приросту вкладників, учасників, скоротилися надходження пенсійних внесків; окремі НПФ отримали збитки від інвестування пенсійних активів і т.ін. [22].

З метою мінімізації та подолання проявів фінансової кризи Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг України було прийнято рішення про перехід від нагляду за дотриманням встановлених законодавством нормативів, до нагляду, побудованого на основі оцінювання ризиків і рівня платоспроможності. З цією метою у 2009 році було проведено структурно-інституційну реформу комісії, під час якої здійснено перехід від галузевої організаційної структури комісії до функціональної. Якщо до реформи державний нагляд і контроль за діяльністю установ недержавного пенсійного забезпечення було покладено на Департамент нагляду за установами недержавного пенсійного забезпечення, то після - розподілено між департаментами реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур,

пруденційного нагляду, стандартів регулювання і нагляду за фінансовими установами, інспекційний та тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ. Такий розподіл функцій з нагляду і контролю за діяльністю було створено задля полегшення та прискорення процесу переходу до пруденційного нагляду на основі контролю за нормативами платоспроможності та впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [22].

Виходячи з даних таблиці 2.1. можна по іншому охарактеризувати розвиток та виділити вже чотири етапи розвитку пенсійного забезпечення [60, с. 45].

Таблиця 2.1.

Характеристика етапів розвитку пенсійного забезпечення України.

Етапи	Період	Характеристика	Джерела фінансування
Перший - зародження і становлення пенсійного забезпечення	Кінець 19 ст. по 1917 рік	Обмежене пенсійне право, окремі галузеві та професійні пенсійні системи у формі емеритальних та страхових пенсійних кас	Страхові внески учасників і приплати державних відомств
Другий - державне централізоване пенсійне забезпечення в епоху соціалізму	1917 рік по 1991 рік	Поетапне включення більшості категорій пенсіонерів у систему пенсійного забезпечення, фінансування у формі бюджетних трансфертів, декларативний принцип соціального страхування	Державні трансферти та внески роботодавців
Третій - розвиток пенсійної системи незалежної України в умовах ринкових трансформацій	1991 рік по 2003 рік	Загальнодержавна солідарна система соціального забезпечення, яка частково базується на страхових засадах, диференційований підхід відносно різних форм власності, не в повній мірі відповідає вимогам ринкової економіки	Страхові внески роботодавців, найманих працівників та бюджетні трансферти
Четвертий - запровадження трирівневої пенсійної системи	з 2004 року	Запровадження трирівневої пенсійної системи з поєднанням обов'язкового пенсійного страхування та добровільного пенсійного забезпечення	Страхові внески роботодавців, найманих працівників, бюджетні трансферти, накопичувальні інвестиційні джерела

Починаючи з 2004 р. із прийняттям Закону, починає формуватись нова пенсійна система, яка дасть змогу забезпечити громадянам країни достатній соціальний рівень забезпечення після закінчення трудової діяльності. Саме

реформування пенсійної системи дасть змогу встановити пряму залежність розміру майбутніх пенсійних виплат безпосередньо від кожної працюючої людини, а не лише від держави. Тобто, це можливість для кожної працюючої людини забезпечити собі достатній рівень доходу після виходу на державну пенсію. Суть пенсійної реформи полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де третім рівнем являється система недержавного пенсійного забезпечення [26, с. 73].

Третій рівень системи пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах добровільної участі громадян у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання додаткових пенсійних виплат. Громадяни на власний вибір відкривають індивідуальний накопичувальний рахунок у будь-якому НПФ, та вносять внески згідно укладеного договору з адміністратором недержавного пенсійного [15, с. 248]. Починаючи з 2010 року в Україні розпочалася поступова стабілізація економічної ситуації та відновлення тенденцій економічного зростання, що позитивно вплинуло на динаміку розвитку ринку НПФ.

Виходячи з вище сказано, можна зробити висновки, що як і в країнах Західної Європи, пенсійне забезпечення в дореволюційній Україні розвивалось переважно на засадах соціального страхування. На початок ХХ ст. сформувались два концептуальних підходи, коли державне пенсійне забезпечення у формі емеритури поєднувалось з елементами недержавного пенсійного страхування. В той час ще не існувало всеохоплюючої системи пенсійного забезпечення [60, с. 45].

Таким чином, проведений аналіз етапів становлення і розвитку НПФ на ринку фінансових послуг України надав нам можливість зробити наступні висновки: по-перше, на основі проведеного аналізу динаміки основних показників діяльності НПФ в Україні та з урахуванням соціально-економічних, нормативно-правових і контрольно-регулюючих чинників, умовно було виділено чотири етапи: 1 етап – 1991 року по 1999 рік; 2 етап – 2000 рік по 2008 рік; 3 етап – з 2009 рік по теперішній час; по-друге, кожен з розглянутих етапів

становлення і розвитку недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг Україні, має власні особливості, урахування яких несе важливе значення для подальшого розвитку системи НПФ в Україні; по-третє, система недержавних пенсійних фондів постійно розвивається, про що свідчать дані проведеного аналізу стосовно динаміки кількісних і якісних показників їх розвитку [22].

2.3. Зарубіжний досвід недержавного страхування.

Таке поняття, як пенсія існує вже кілька століть. Всі країни по різному приходили до розуміння того, що про пенсіонерів потрібно піклуватися та як це краще робити. У світі сформувалися кілька основних типів пенсійних систем, що ґрунтуються на трьох основних стратегіях: солідарній, накопичувальній і змішаній. Всі інші пенсійні системи найчастіше ґрунтуються на різних поєднаннях двох форм [64].

Солідарна стратегія полягає у наступному: ті, хто працюють, утримують пенсіонерів.

Накопичувальна стратегія припускає функціонування державних, корпоративних і приватних накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина. Принципова особливість накопичувальної пенсії полягає в тому, що вона є особистою власністю пенсіонера.

Змішана стратегія припускає комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної стратегій. Нині солідарна і накопичувальна стратегії в чистому вигляді трапляються рідко. Змішана стратегія - найчастіше застосовується різними країнами світу [22].

Системи пенсійного забезпечення, як і пенсійний вік, в європейських країнах відрізняються. У кожній країні ЄС діють свої власні правила виходу на пенсію, відрізняється пенсійний вік. Розмір пенсії також визначається за різними принципами та фінансується з різних джерел.

Багато що залежить від ситуації в країні та від середньої тривалості життя населення цієї країни. Саме підвищення середньої тривалості життя громадян дозволяє урядам країн поступово підвищувати вік для виходу на пенсію [64].

Останні перетворення у сфері пенсійного забезпечення – так зване «осучаснення пенсій», зумовлене Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 03.10.2017р. № 2148 – спроба здійснити позитивні переміни у бік покращення становища пенсіонерів. Рівень їх життя, на переконання законодавців, суттєво поліпшиться завдяки перерахункам пенсій, запровадженню нового механізму індексації пенсій, єдиного порядку визначення пенсій [57].

Проте, позитивні зміни не будуть стосуватися тих осіб, які виходитимуть на пенсію в майбутньому, причиною чого стало підвищення страхового стажу та віку, необхідного для призначення пенсії.

Одним із можливих вирішень проблеми недостатнього пенсійного забезпечення і засобів покращення фінансового становища населення може стати участь у недержавному пенсійному забезпеченні, яке юридично існує в Україні вже більше 15 років та є досить перспективним.

Отже, корисним буде вивчення досвіду держав, у яких цей напрямок цілком впроваджений та активно розвивається, з метою визначення позитивних рис недержавного пенсійного забезпечення.

У першу чергу уваги заслуговують такі країни Європи, як Швеція, Німеччина, Великобританія.

Швеція. У 1999 році у Швеції було введено нову трирівневу пенсійну систему. Перший рівень – розподільна система. Розмір пенсії в розподільній системі залежить від заробітної плати працівника, він формується з внесків, що становлять 16% заробітної плати. З цих внесків складаються умовні накопичення, тобто накопичуються не живі гроші, а зобов'язання. Умовні накопичення індексуються з урахуванням темпів зростання заробітної плати і

демографічної ситуації в країні. Розмір пенсії визначається на підставі умовних накопичень та очікуваної тривалості життя [75, с. 6].

Другий рівень – накопичувальна система. Накопичувальна пенсія залежить від заробітної плати працівника, який відраховує 2,5% заробітної плати на індивідуальний пенсійний рахунок. Працівник має можливість вибрати приватний пенсійний фонд чи навіть кілька фондів, де він розміщує свої накопичення.

На інвестиційну діяльність фондів у Швеції накладені значні обмеження. За пенсійними фондами здійснює нагляд міністерство фінансів країни, що проводить щорічну фінансову перевірку і звітує про роботу фондів перед національним парламентом [75, с. 7].

Гарантовану пенсію виплачують громадянам, які одержують дуже маленьку умовно-накопичувальну і накопичувальну пенсії чи зовсім їх не одержують. Фінансується з державного бюджету, її починають виплачувати після досягнення 65 років. У повному розмірі її встановлюють тим людям, які прожили в країні 40 років після того, як досягли 25-річного віку.

Третій рівень – добровільне пенсійне забезпечення. Найбільшого поширення у Швеції набули добровільні професійні пенсійні системи, регульовані колективним договором між працівником і роботодавцем. Вони охоплюють близько 90% працівників і забезпечують додаткову пенсію. Все більшу популярність набувають також індивідуальні добровільні накопичувальні пенсійні схеми [39].

Великобританія. Пенсійна система Великобританії (існує з 1908 року) одна з найстаріших і найскладніших в світі. Британські пенсіонери можуть отримувати: базову пенсію від держави та трудову з національної страхової системи.

Базову державну пенсію отримують чоловіки старше 65 років та жінки старше 60 років, її розмір залежить від стажу, обмежений в розмірі та індексується державою відповідно до інфляції. Держава гарантує її в розмірі 20% середньої зарплати працівника. Трудова пенсія теж

формується за рахунок внесків працівника, але вже навпіл з роботодавцем. Вона безпосередньо залежить від розміру виплат і становить трохи більше 20% від доходу. Додатково існують способи приватних накопичень, наприклад, корпоративні пенсійні програми на підприємствах і недержавні пенсійні фонди [64].

Сучасна пенсійна система Великобританії – багаторівнева та вважається однією з найдосконаліших в світі. Вона тривірнева та розділяється на базові державні пенсії, пенсії за вислугу років та недержавні пенсії. Перший рівень – це базова пенсія, яка виплачується державою всім британцям після досягнення ними пенсійного віку. Її розмір не залежить від стажу роботи пенсіонера, його трудових відносин та заробітної плати.

Другий рівень – це державні пенсії за вислугу років. Їх розмір залежить від трудового стажу та заробітної плати, з яких сплачувались страхові внески. Працівники, які на бажать брати участі у державній пенсійній системі, можуть вийти з неї, проте у цьому разі вони зобов'язані брати участь у будь-якій системі додаткового пенсійного забезпечення [75, с. 5].

Третій рівень – це недержавна пенсійна система. У Великобританії є багато різних способів накопичення приватних пенсій. Найбільш поширені це професійні пенсійні системи. Це коли працівники підприємства укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він відраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати.

Також значну роль відіграють страхові компанії, що надають багато послуг з додаткового пенсійного забезпечення. Недержавна пенсійна система користуються найбільшою популярністю серед населення Великобританії. Саме вона дає змогу отримувати пенсію досить великого розміру. Її розмір працівник може самостійно регулювати, виходячи зі своїх внесків. Поступово недержавне пенсійне забезпечення витісняє державне [73, с 5].

Німеччина. За рівнем життя німецькі пенсіонери згідно даних ООН, поступаються тільки шведським та норвезьким. Пенсійна система Німеччини

заснована на принципі солідарності поколінь – працюючі оплачують утримання пенсіонерів в державний фонд, а потім з нього ж отримують свою пенсію. Чим більше вони роблять внесків зараз, тим більше пенсійних виплат отримають потім [64].

Перший рівень – є обов'язковим пенсійним страхуванням. Державна пенсія має розподільчий характер та залежить від стажу та рівня заробітної плати. Середній внесок німецького працюючого в фонд становить приблизно 20% від щомісячної заробітної плати. Половину цієї частки сплачує роботодавець. Під час декретної відпустки жінки або служби в армії ці внески платить держава. Формула розраховується з урахуванням індивідуальних коефіцієнтів, накопичених за трудове життя. Вони залежать від стажу, розміру заробітної плати, виду самої пенсії та саме від віку виходу на пенсію (в Німеччині – 67 років) [75, с. 4]. Влада Німеччині гарантувала пенсійні виплати громадянам з бюджету, дохід в яких менше 3900 євро.

Другий рівень – виробнича пенсія від підприємств, додаток до державної пенсії. Ця форма забезпечення є добровільною. Підприємство самостійно вирішує питання щодо надання пенсії своїм співробітникам [65, с. 86].

Третій рівень – турбота приватним способом про свою старість. Для цього використовуються багато форм створення приватного капіталу (страхування життя з метою накопичення коштів, укладання індивідуального договору про пенсійне страхування, купівля нерухомості, цінних паперів). Особливістю німецької моделі пенсійного забезпечення є те, що на підприємствах існують структурні підрозділи, які займаються особистими та корпоративними пенсійними програмами працівників [75, с. 6].

Пенсійна система у Німеччині вважається однією з найефективніших в Європі, та впливає на формування та розвиток пенсійних систем у багатьох країнах. У Німеччині сурові закони для непрацюючого населення. Якщо людина працювала офіційно менше п'яти років або зовсім ніде не працювала,

то держава платити пенсію не буде. Цю проблему на собі дуже відчують емігранти [64].

В Україні, як і в Німеччині постає проблема – старіння населення. Найскладніша ситуація щодо старіння населення тільки в Швеції. Там пропонують і зовсім відсунути вік виходу на пенсію до 75 років. На пенсію можна вийти і раніше. Для цього необхідно не менше 35 років роботи відрахування до фондів [75, с. 7].

Пенсійна система практично в усіх країнах світу складається з державної та накопичувальної складових. Більшість виплат майбутньої пенсії, як показує практика, виходить саме з індивідуальних внесків, а державні пенсії найчастіше виглядають як мінімум, гарантований державою [64].

При цьому, всі країни, де в основі лежить пенсійна солідарна система, відчують однакову проблему - з часом пенсіонерів стає більше, ніж працездатного населення, тому пенсії з бюджету платити стає нема з чого, або на державу лягають великі затрати [65, с. 85].

Світовий досвід організації пенсійних систем показує, що недержавні додаткові пенсії становлять суттєву частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в усіх країнах світу визнані найважливішими інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства та мають досить високий рівень довіри громадян до накопичувальної системи [75, с. 9].

Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні має створити належні умови для підвищення рівня пенсій, раціонального перерозподілу функцій між державою, роботодавцями і працюючими щодо соціального захисту громадян похилого віку, а також залучати накопичувані пенсійні кошти для реалізації політики економічного зростання [75, с. 2].

При обґрунтуванні пенсійної реформи виникає проблема визначення основних показників пенсійного забезпечення за новою схемою. Вирішення вимагає і більш глобальна проблема пенсійного забезпечення: визначення величини загального пенсійного фонду, достатнього для впровадження нової

системи; форм залучення заощаджених пенсійних коштів в економіку України як значного внутрішнього інвестиційного ресурсу для соціально-економічного розвитку; прогнозування його впливу на економічне зростання, пожвавлення виробничої сфери, рівень оплати праці та надходжень до пенсійної системи [75, с. 4].

Значною подією 2011 року стала ліквідація Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. На їхній організаційній основі були створені Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Національні комісії отримали статус державних колегіальних органів, підпорядкованих Президентові України [22]

Такі організаційні зміни в діяльності комісій спрямовані на: посилення інституційної спроможності комісій, що є однією з передумов вирішення системних питань реформування небанківського фінансового сектору; формування єдиного (уніфікованого) підходу до регулювання порядку формування та діяльності комісій, як основи для подальшого впровадження єдиної системи консолідованого нагляду у фінансовій сфері.

Все вищезазначене свідчить про те, що система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років розвивається досить динамічно та має потенціал для подальшого розвитку пенсійного забезпечення населення.

Таким чином, етапи становлення і розвитку НПФ на ринку фінансових послуг України надає можливість зробити наступні висновки:

– по-перше, на основі динаміки основних показників діяльності НПФ в Україні та з урахуванням соціально-економічних, нормативно-правових і контрольно-регулюючих чинників, умовно поділяється на три етапи: перший етап з 1991 року по 1999 рік; другий етап з 2000 року по 2008 рік; третій етап з 2009 р. та по теперішній час;

– по-друге, кожен з етапів становлення і розвитку НПФ на ринку фінансових послуг Україні, мав власні особливості, урахування яких має важливе значення для подальшого розвитку системи НПФ в Україні;

– по-третє, система НПФ постійно розвивається, про що свідчить динаміка кількісних і якісних показників їх розвитку [19].

Також зроблено порівняльний аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні та в зарубіжних державах. Зарубіжний досвід залучення фінансових ресурсів НПФ свідчить, що вони є перспективними для ефективного використання як інвестиційних ресурсів. Це зумовлено тим, що саме ці фонди як виконують соціально-захисну функцію, так і виступають інвесторами, що розпоряджаються довготерміновими фінансовими ресурсами. Тому саме розвиток системи недержавних пенсійних фондів у майбутньому сприятиме накопиченню грошових коштів населення та трансформації їх в інвестиційні ресурси в подальшому для сталого економічного розвитку держави [55, с. 129].

Проаналізований досвід розвитку недержавного пенсійного забезпечення в даних країнах дає підстави стверджувати про необхідність поширення в Україні саме корпоративних або професійних пенсійних фондів, адже на сьогодні вони ще не здобули належного розповсюдження. Саме така практика позитивно вплине на підвищення рівня життя колишніх працівників, та, безумовно, продуктивність та результативність праці тих осіб, які на сьогоднішній день працюють [71, с. 87].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Аналізуючи державні пенсійні виплати сьогодні, жодним чином не можна сподіватися на державу та достойну пенсію. І вже зараз потрібно робити кроки задля забезпеченої старості. Недержавні пенсійні фонди, показали, що вміють успішно інвестувати кошти. Глобально, задача недержавного пенсійного фонду і є зберегти ваші кошти від інфляції на довгому проміжку часу, а не заробити вам супер дохідності. Виникає правильне побоювання - недержавні пенсійні фонди, наскільки це надійно? Гарні новини – ще жодний недержавний пенсійний фонд в Україні не збанкрутував. Це не означає, що варто обирати перший-ліпший! Також є Закон і створена за ним стабільна система контролю.

З 2004 року в Україні ми бачили два майдани, світову фінансову кризу, війну, сотні банків-банкрутів, тисячі обдурених вкладників і жодного скандалу з недержавним пенсійним фондом. Сам недержавний пенсійний фонд не може розпоряджатися активами учасників, для цього він зобов'язаний найняти професіоналів, які мають відповідні ліцензії від держави.

Адміністратор фонду – займається обробкою персональної інформації вкладників та учасників, підписує з ними пенсійні контракти, веде бухгалтерію та аудит. Компанія з управління активами (КУА) – професійний інвестор, який займається інвестуванням активів фонду у фінансові інструменти, перелік яких також передбачений законодавством. Банк – зберігач - банк, у якому зберігаються активи фонду [39].

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до

загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат, разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки держави [53].

Звичайно ж недержавні пенсійні фонди в Україні мають суттєві недоліки. Перший – це великі, порівняно із західними аналогами, комісії. Навіть топові фонди у 2019 щорічно беруть 2-4% від активів, що й говорити про менші. Можливо, це зміниться, якщо активи фондів зростатимуть.

Друге – недостатня диверсифікація. Оснівні вкладення фондів в депозити та державні облігації, до 10% ймовірно в корпоративних облігаціях чи акціях. З 2021 року зміни зі сторони регулятора дозволили НПФ додати до своїх портфельів акції іноземних емітентів, які допущені Нацкомісією з цінних паперів та фондового ринку до обігу на території України, але наразі попит на обмежений перелік акцій не є значимим. Фактично НПФ нікуди більше вкладати в умовах нерозвиненості фондового ринку акцій та відсутності цивілізованих інвестиційних фондів нерухомості.

Третє – валюта! Більша частина інвестицій гривнева, а єдиний поки ліквідний інструмент диверсифікації - державні облігації України. Мало який свідомий інвестор в Україні буде вкладати свої кошти на 15-25 років в гривні, а не в твердий валюті.

Втім у 2019 році фондам дозволили купувати в портфель й іноземні активи (наприклад, акції Apple, казначейські векселі США). Коли це запрацює, то можна кардинально змінити інвестиційні портфелі українських фондів та їх підхід до диверсифікації. Також, на проміжку 20 років гривневі інвестиції в Україні не так сильно програють доларовим, як може здаватися через різкі падіння гривні. Зважаючи на недоліки, недержавні пенсійні фонди можна поки розглядати як адекватний інструмент для забезпечення гривневої частини вашої пенсії [39].

Так, станом кінець 2020 року в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди та 22 адміністратора

НПФ. Крім того, у Державному реєстрі міститься інформація про одного одноосібного засновника, який прийняв рішення щодо самостійного здійснення адміністрування створеного ним корпоративного НПФ. Для цього він отримав ліцензію на провадження діяльності такого фонду відповідного до законодавства, та не потребує внесення до Державного реєстру фінансових установ. Учасниками НПФ є більше ніж 878,3 тис. осіб. [38, с. 7].

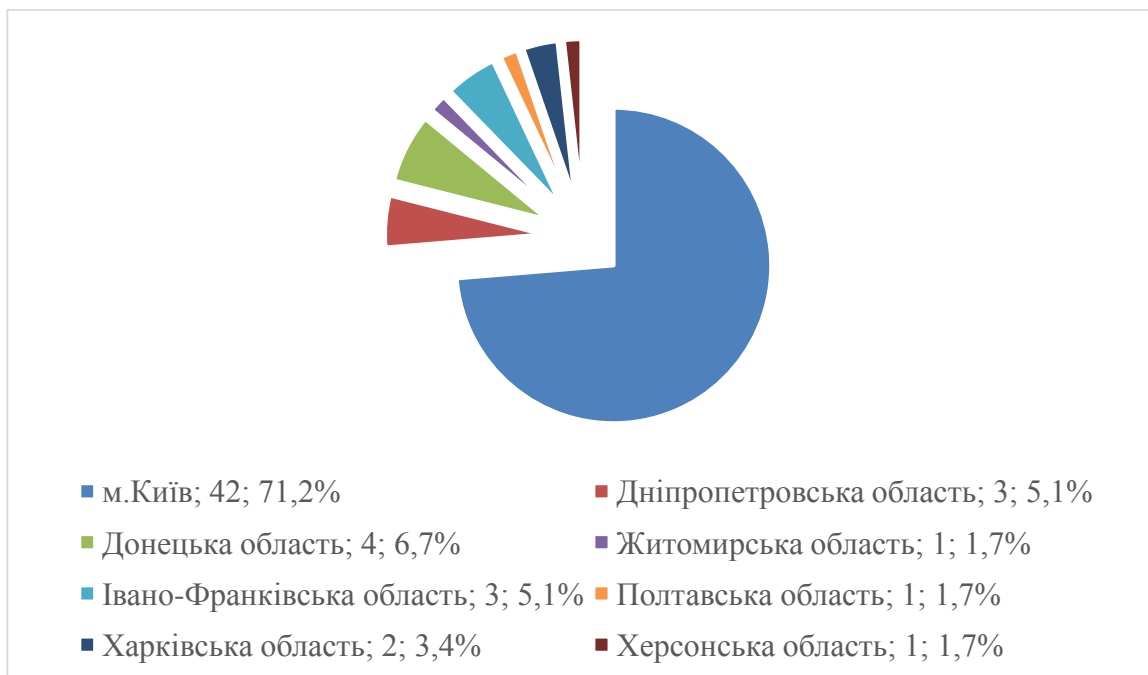

Рис. 3.1. Територіальний розподіл недержавних пенсійних фондів в Україні.

Згідно звітності, наданої адміністраторами щодо виконання вимог Положення про порядок складання, подання та оприлюднення адміністративних даних НПФ, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 10 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві, це 71% від загальної кількості діючих фондів, що можемо побачити на рисунку 3.1. [53].

Надмірна концентрація недержавних пенсійних фондів у центральному регіоні зумовлює низький рівень доступності послуг недержавного пенсійного забезпечення в інших регіонах країни. Виходячи з цього необхідно розробити заходи щодо регіональної політики вирівнювання диспропорцій розвитку НПФ. Для цього потрібно вжити таких заходів: формування фінансових стимулів для регіонального розвитку, пільгове оподаткування; розвиток філіальної мережі

НПФ; створення регіональних та муніципальних НПФ, популяризація послуг недержавного пенсійного забезпечення в регіоні [6, с. 379].

Таблиця 3.1.

Ризики недержавного пенсійного забезпечення та способи їх мінімізації.

Назва та сутність ризиків	Способи їх уникнення або мінімізації
Фінансові, ризики які пов'язані з діяльністю на фінансовому ринку	Страховання, еккаутинг, сканування загроз, диверсифікація у пенсійному страхуванні
Демографічні, підвищення демографічного навантаження особами похилого віку	Державні програми стимулювання народжуваності, підвищення якості та доступності медичних послуг
Управлінські, прийняття неправильних управлінських рішень	Створення оптимальної ієрархічної структури управління недержавним пенсійним фондом, впровадження спеціальних освітніх програм для майбутніх працівників НПФ
Актуарні, помилки математичних розрахунків фінансової стійкості пенсійного фонду в майбутньому	Підвищення рівня кваліфікації працівників НПФ, автоматизація розрахунків
Технологічні, ризики які пов'язані з функціонуванням обладнання і програмного забезпечення НПФ	Впровадження найбільш сучасних інформаційних технологій
Політичні, зміна політичного устрою	Зменшення впливу політичної ситуації на економічну сферу шляхом подальшої інтеграції у світовий економічний простір
Психологічні, недовіра населення фінансовим інститутам довгострокового інвестування	Підвищення рівня обізнаності та активності населення в питаннях пенсійного забезпечення

Необхідно враховувати, що недержавне пенсійне забезпечення можливо планувати в якості вагомого доповнення до державної складової пенсійної системи України, найімовірніше, лише в довгостроковому періоді. Окрім того, НПФ є суб'єктами довгострокових фінансових вкладень і, як наслідок, мають велику кількість ризиків, що ускладнює їх упровадження та розвиток. Класифікація ризиків недержавного пенсійного забезпечення та способи їх мінімізації наведено в таблиці 3.1. [78, с. 46].

Доходи Пенсійного фонду України з січня по березень 2021 року склали 116,6 млрд гривень, а витрати склали 124,1 млрд гривень. Отже, дефіцит коштів фонду у першому кварталі 2021 року досяг 7,5 млрд гривень. У загальних доходах Пенсійного фонду України кошти державного бюджету становили 41,8 млрд гривень. Власні кошти склали 74,8 млрд гривень, у т. ч. отримані з державного бюджету за деякі категорії застрахованих осіб і покриття

недоотриманої суми коштів від застосування пільгового розміру єдиного внеску, 7,3 млрд гривень. Доходи Пенсійного фонду України за 2020 рік склали 466,1 млрд гривень, витрати – 479,3 млрд гривень. Таким чином, дефіцит коштів фонду склав 13,2 млрд гривень [10].

Переваги недержавного пенсійного забезпечення у тому, що вони здатні гнучкіше, в порівнянні з державною пенсійною системою, враховувати індивідуальні потреби страхувальника. У межах добровільного пенсійного страхування існує можливість вибору форми виплати (одноразова чи регулярна протягом визначеного періоду), а також страхувальник має право змінити НПФ за власним бажанням, обираючи фонд, що забезпечує найвищий інвестиційний дохід. Додатковою перевагою також є можливість отримання пенсійних накопичень правонаступниками у випадку смерті учасника страхування. Це дозволяє індивідуалізувати процес накопичення пенсійного капіталу. Окрім того, недержавні пенсійні програми передбачають можливість визначати умови пенсійного договору, керуючись як фінансовими можливостями учасників, так і розумінням специфіки власних потреб у майбутньому. Як приклад, можливо обмежити кількість років протягом яких здійснюватимуться пенсійні виплати, збільшивши їх розмір у визначений період [73, с. 47].

Негативний вплив демографічних чинників проявляється зростанням частки пенсіонерів у загальній чисельності населення, гендерною диспропорцією пенсіонерів, а також зниженням очікуваної тривалості життя населення [82, с. 4].

Найважливішою проблемою, що гальмує розвиток систем недержавного пенсійного забезпечення є несприйняття її як альтернативи державній системі. Останніми роками, замість комплексного розвитку всієї пенсійної системи йде однобічне нарощування ресурсів Пенсійного фонду (і це озвучується як Пенсійна реформа). Причому коштів не вистачає і у 2020 році дефіцит ПФ склав 13,2 мільярди гривень. І це при тому, що в Україні, зокрема, один із найвищих у світі обов'язковий збір до ПФ. А середня пенсія за віком набагато менша ніж в Європі [28, с. 183].

Питання щодо участі у недержавному страхуванні це справа добровільна як для робітників, так і роботодавців. Проте тенденції розвитку зарубіжних фондів та дефіцит державного Пенсійного фонду України свідчить про необхідність до залучення до цього виду накопичення коштів. Тим паче що законодавством передбачено наявність податкових пільг при сплаті внесків на недержавне пенсійне забезпечення, а також при здійсненні пенсійних виплат.

Процес реформування пенсійної системи в Україні завжди був занадто політизованим, що й призвело до несподіваних дій та незадовільних результатів у довгостроковій перспективі. Жодному з українських урядів не вдалося досягти забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку за прийнятною ціною. Великий дефіцит Пенсійного фонду – розрив між пенсійними зобов'язаннями перед пенсіонерами та доходами, продовжує загрожувати економічній стабільності та відсувати на другий план необхідні інвестиції в охорону здоров'я, освіту, інфраструктуру і оборону [80, с. 7].

3.2. Основні чинники формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Система пенсійного забезпечення українського населення знаходиться у стані реформування. Потреба реформування пенсійної системи країни та запровадження накопичувальних методів пенсійного забезпечення обумовлена певними причинами, серед яких найбільш важливими є низький рівень пенсійного забезпечення населення, невідповідність отримуваної пенсії тому заробітку, який отримувала фізична особа до виходу на пенсію. Пенсійні кошти, які акумулюються пенсійною системою, є потужним інвестиційним ресурсом для реального сектору економіки, тому її розвиток потрібно досліджувати не лише з точки зору забезпечення населення у старості, але й з точки зору можливості активізації інноваційно інвестиційних процесів в певних

секторах економіки через вкладення акумульованих фінансових ресурсів [47, с. 40].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні діє трирівнева пенсійна система. Однак, на практиці продовжує домінувати розподільча система, заснована на принципі солідарності поколінь, оскільки другий рівень державний накопичувальний компонент досі не запроваджено, а рівень участі населення у недержавних пенсійних програмах (третій рівень пенсійної системи) залишається низьким. Втім у сучасних економічних (високий рівень тінізації сфери оплати праці) та демографічних умовах (збільшення частки осіб похилого віку у структурі населення України) подальша диверсифікація джерел фінансування пенсії та посилення накопичувальних принципів у пенсійній системі є неминучою. Тож розвиток недержавних пенсійних фондів перспективний напрямок удосконалення національної пенсійної системи. Це дозволить індивідуалізувати процес накопичення коштів на потреби пенсійного забезпечення. Окрім того, світовий досвід засвідчує, що недержавні пенсійні фонди є потужними інституційними інвесторами, тож окрім вирішення соціальних питань, забезпечується формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів для економіки країни [77, с. 487].

Щодо можливостей і переваг приватного та державного пенсійного забезпечення в науковій літературі існують різні точки зору. Можливості держави та приватних фірм у здійсненні страхування від соціальних ризиків мають суттєві відмінності: держава фінансує свої витрати за рахунок збільшення податків; держава здійснює перерозподіл ризиків між поколіннями. Слід також зазначити основні недоліки приватних програм страхування:

- високі трансакційні витрати: для адміністрування більш вигідно забезпечити єдину пенсійну програму для всіх громадян, ніж велику кількість конкуруючих програм, з яких можна вибирати.

- відсутність індексації: головна відмінність між приватними страховими програмами і програмами соціального забезпечення полягає в індексації виплат

за рахунок останніх вони збільшуються разом з інфляцією. Ризик інфляції є прикладом класу ризиків, що належать до соціальних і з якими стикається суспільство в цілому, а тому будь-якій приватній страховій компанії важко забезпечити захист від таких ризиків, як наслідок – ринку страхування від інфляції не існує [71, с. 314].

Таблиця 3.2.

Динаміка базових показників функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Показник	Дані станом на кінець року						Серед.річ.темп приросту, %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Загальна вартість активів НПФ, млн.грн.	2469,2	1980,00	2138,70	2465,6	2745,2	3143,3	1,11
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1808,2	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5	2160,8	1,09
Пенс. виплати, млн. грн	421,4	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4	1,21
Сума інвест. доходу, млн. грн	1266,0	872,2	1080,5	1455,5	1767,7	2200,0	1,19
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн	1095,0	657,0	834,8	1183,9	1440,5	1810,9	1,18
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенс. активів, млн. грн	171,0	215,2	245,7	271,5	327,2	389,1	1,21
Частка витрат, що відшкодовуються за рахунок пенс. активів у сумі інвест. доходу	13,51	24,67	22,74	18,65	18,51	17,69	-

У процесі аналізування функціонування недержавного пенсійного забезпечення України слід розпочати з дослідженням динаміки зміни загальної вартості активів недержавних пенсійних фондів, в порівнянні з пенсійним внесками, суми інвестиційного доходу, прибутку від інвестування активів недержавного пенсійного фонду та суми витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів. Про це свідчать дані в таблиці 3.2. [27, с. 72].

У період з 2014 року по 2019 рік загальна вартість активів НПФ зросла на 27,3 % з 2469,2 млн грн до 3143,3 млн грн. Також щорічно зростала сума пенсійних внесків з 1808,2 млн грн до 2160,8 млн грн, що звичайно означає зростання в середньому на 9% з кожним наступним роком. Одночасно з цим виросли пенсійні виплати майже в два рази, при тому, що прибуток від інвестування активів ГПФ виріс на 65,4% [27, с. 73].

Таблиця 3.3.

Динаміка структури витрат недержавних пенсійних фондів,
що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів

Витрати	Станом на кінець року					Середньо-річний темп приросту, %	Питома вага кожної статті витрат на кінець 2019р., %
	2015	2016	2017	2018	2019		
Витрати на оплату послуг з адміністрування НПФ, млн. грн	54,8	63,6	73,4	92,6	114,2	1,23	29,4
Винагорода за надання послуг з управління активами НПФ, млн. грн	137,9	150,7	160,6	187,8	219,1	1,14	56,3
Оплата послуг зберігача, млн. грн	11,3	12,8	15,1	18,4	22,7	1,20	5,8
Оплата послуг з проведення планових аудиторських перевірок НПФ, млн грн	2,1	3,2	4,3	5,3	6,9	1,38	1,8
Оплата послуг, пов'язаних із здійсненням операцій з пенс. активами які надаються третіми особами, млн. грн	3,0	3,2	3,5	4,1	4,8	1,15	1,2
Оплата інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з НП забезпечення, млн. грн	6,1	12,2	14,6	19,0	21,4	1,73	5,5
Сума витрат, що відшкодовані за рах. пенс. активів, млн. грн	215,2	245,7	271,5	327,2	389,1	1,18	100,0

Значної уваги привертає динаміка сум витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, середньорічні темпи приросту даного показника становили 21%, що призвело до зростання в 2,27 разів за останні шість років.

Зведені показники витрат, що відшкодуються, за рахунок пенсійних активів наведені в таблиці 3.3. [27, с. 74].

За даними таблиці аналізуємо, що протягом останніх 5 років всі статті витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів, кожного року зростали, в середньому на 18% в рік. Найбільш частка витрат випадає на винагороду за надання послуг з управління активами НПФ 56,3%, інша значна частка витрати припадає на оплату послуг з адміністрування фондів 29,4% [27, с. 74].

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійним фондами, станом на кінець 2020 становила 3 488,6 млн. грн., що на 17,1%, або на 510,7 млн. грн. більше у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року та на 31,6%, або на 837,3 млн. грн. більше в порівнянні за аналогічним періодом 2018 року (рисунок 3.2.) [53].

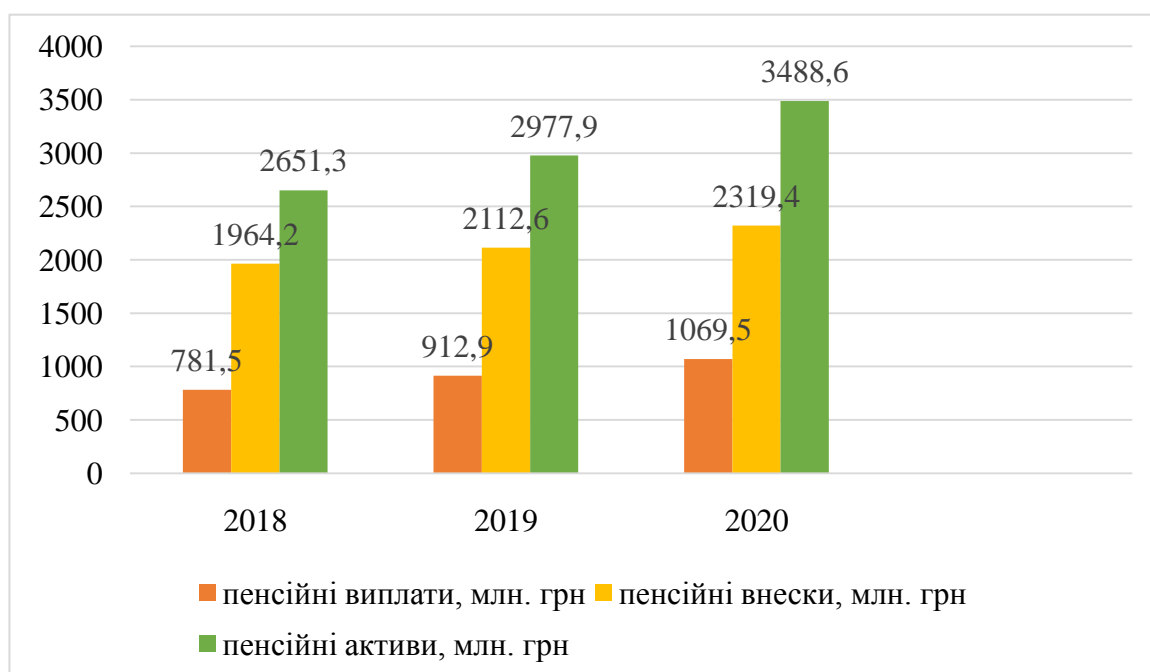

Рисунок 3.2. Динаміка основних показників системи недержавного пенсійного забезпечення (млн. грн).

Переважаючим напрямком інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (45,7%), депозити в банках (40,3% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (5,5%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,7%), об'єкти нерухомості (2,5%) [53].

Результати аналізу діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення виявили позитивну динаміку розвитку даної системи, зокрема прибуток від інвестування активів НПФ має тенденцію до зростання. Порівняно з 2012 р. кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 3,0%, а з фізичними особами зросла на 0,8%; кількість учасників НПФ значно збільшилась. Серед учасників НПФ переважну більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 64,5%, та особи вікової групи до 60 років, що становили 24,4%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 5,7%, вікової групи до 25 років – 5,4% [11].

Для недержавних пенсійних фондів властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування, з мінімальним ступенем ризику. Виходячи з цього, особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів та при цьому отримувати визначений приріст капіталу [53].

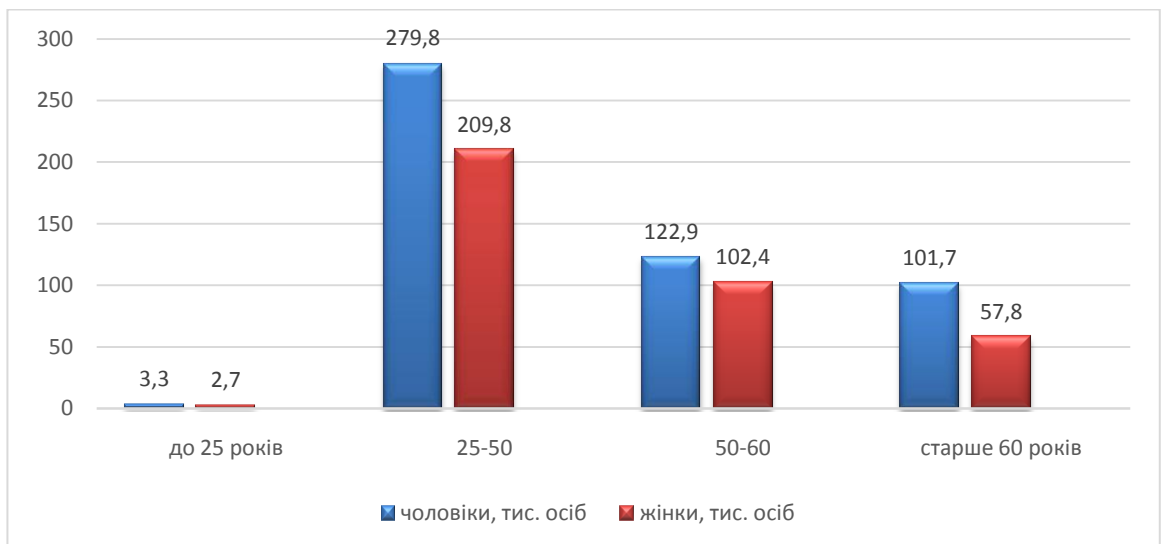

Рисунок 3.3. Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп станом на кінець 2020 року.

Як видно з рисунка 3.3 та даних у таблиці 3.4., у кожній віковій групі більшість учасників становлять саме чоловіки, а саме 57,7% від загальної кількості вкладників НПФ. Причому у віковій групі старше 60 років їх кількість перевищує кількість жінок у 1,8 разів [53].

Отже, працездатне населення віком від 25 років до 50 років частіше обирають можливість користування послугами недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, банківських установ для забезпечення себе у майбутньому пенсійними виплатами. Вікова група до 25 років найменш зацікавлена у використанні третього рівня пенсійного забезпечення.

Причиною цього, можливо є вплив деяких факторів. Низький рівень платоспроможності, відсутність страхової культури, проблеми з інформування населення [61, с. 172].

Таблиця 3.4.

Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп станом на кінець 2020 року

Вікова група	Жінки, тис. осіб	Чоловіки, тис. осіб	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
				жінок	чоловіків
до 25 років	2,7	3,3	6,0	45,0	55,0
25-50 років	209,8	279,8	489,6	42,9	57,1
50-60 років	102,4	122,9	225,3	45,5	54,5
старше 60 років	57,8	101,7	159,5	36,2	63,8
Всього	372,7	507,7	880,4	42,3	57,7

Збереження пенсійних накопичень та їх примноження за рахунок інвестиційного прибутку знаходиться в розпорядженні фінансових установ, що виконують функції з управління активами недержавних пенсійних фондів. Таким чином від результативності роботи даних установ залежить спроможність фонду здійснювати пенсійні виплати [28, с. 183].

В Україні відбувається поступовий розвиток недержавного пенсійного забезпечення, що засвідчує динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів. Проте, кількісне збільшення показників діяльності недержавних пенсійних фондів не свідчить про її масштабність, а

зумовлене більшою мірою, етапом становлення даного сегменту страхування життя [78, с. 46].

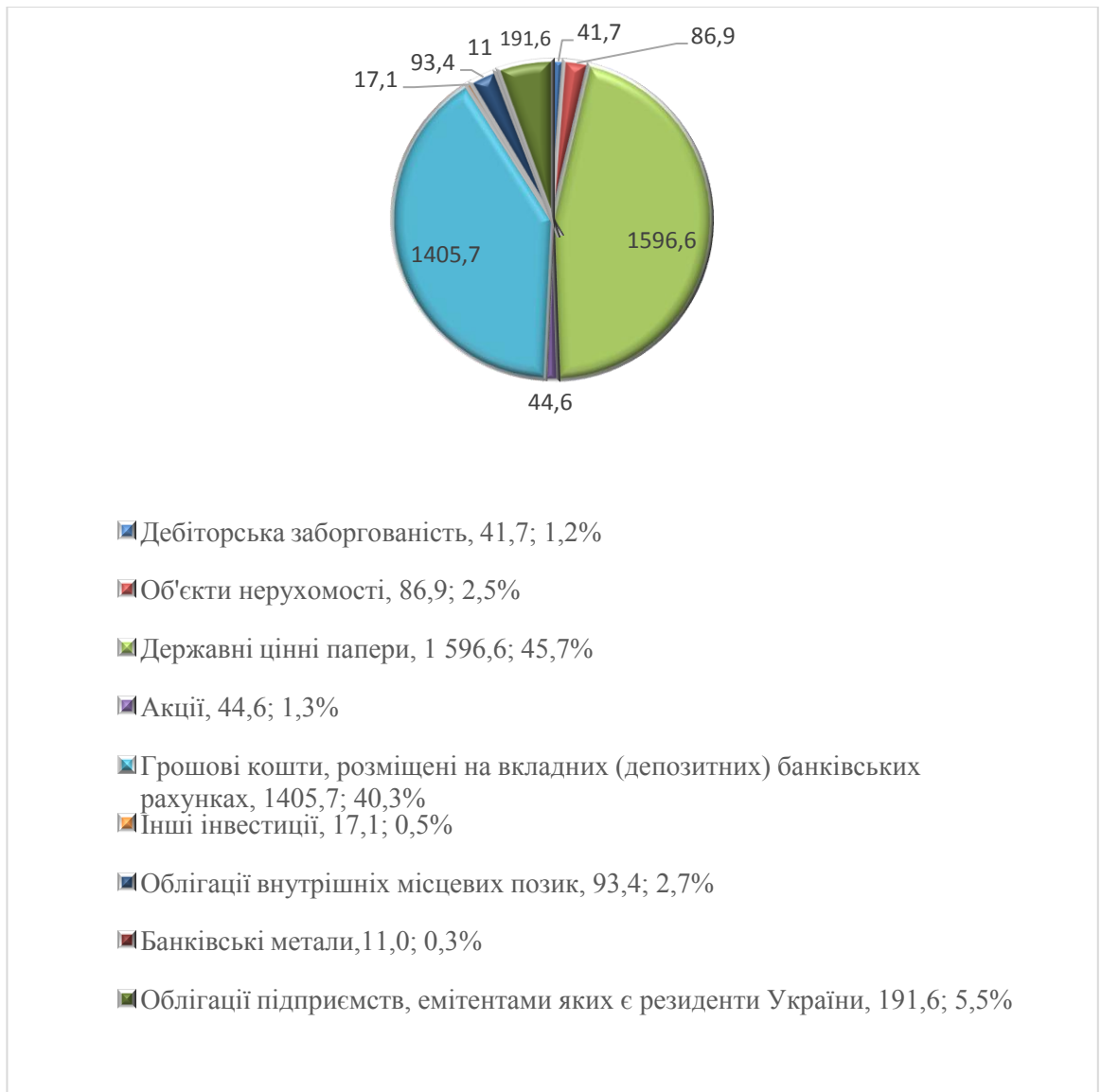

Рис.3.4 Структура інвестованих пенсійних активів станом на кінець 2020 року (млн. грн)

Станом на кінець 2020 року переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (45,7%), депозити в банках (40,3% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (5,5%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,7%), об'єкти нерухомості (2,5%) (рисунок 3.4.).

Не дивлячись на важки періоду економічного, політичного та соціального стану в Україні кількість вкладників в недержавних пенсійних фондах зростає. Порівняно з 2019 роком їх кількість збільшилася на 14 %.

НПФ відносяться до найконсервативнішого типу інституційних інвесторів. Нові фінансові інструмент, інвестування в яких можуть бути рекомендоване для НПФ, мають відповідати досить жорстким вимогам. Довгостроковий характер пенсійних накопичень та їх соціальна спрямованість характеризують об'єктивну потребу в довгострокових і надійних фінансових продуктах як об'єктах інвестування з належними забезпеченнями зобов'язань за цими інструментами [2, с. 151].

За даними роботи розглянуто сутність і функції НПФ на сучасному етапі їх розвитку; проаналізовано динаміку основних показників, що характеризують діяльність НПФ, серед яких: базові показники діяльності, структури витрат, кількості учасників та ін; визначено основні проблеми та завдання розвитку НПФ в Україні.

Основними причинами кризи пенсійної системи в Україні є нездатність адаптуватись до довго-строкових тенденцій: – зниження коефіцієнта народжуваності; – підвищення очікуваної тривалості життя; – раннього виходу на пенсію; – підвищеної мобільності робочої сили.

Додаткові причини спричинені: – млявою динамікою економічного зростання; – існуванням великого «тіньового» сектору; – браком розвинених фінансових ринків [16].

На даний час Україна потребує диверсифікованої, багаторівневої пенсійної системи державного та недержавного значення, яка буде заохочувати провадження офіційної трудової діяльності, стимулювати індивідуальні заощадження та буде в змозі переконати громадян у тому, що всі пенсійні плани будуть виконані після виходу на пенсію [25, с. 10].

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що система недержавного пенсійного забезпечення в Україні має тенденції щодо збільшення учасників в секторі фізичних осіб, однак зменшення юридичних, а також зростання обсягів активів пенсійних фондів у загальному. Результати структурного аналізу свідчать про неефективний розподіл фінансових ресурсів серед інструментів інвестиційного ринку, де найбільша їх концентрація зосереджена на депозитних рахунках банківських установах, хоча могла б бути спрямована в більш прибуткові джерела відтворення коштів. На основі дослідження зарубіжного досвіду запровадження та функціонування накопичувальних недержавних пенсійних фондів у реальному секторі економіки запропоновано положення змісту та активізації інвестиційної діяльності інститутів системи недержавного пенсійного забезпечення, що передбачає створення неавтономних недержавних фондів з державними гарантіями, де активи юридично не відокремлені від вкладника. Система упередження та мінімізації ризиків діяльності недержавних пенсійних фондів має ґрунтуватись на єдиних принципах здійснення недержавного пенсійного забезпечення, шляхом трансформації пенсійних схем, які не відповідають вимогам діючого законодавства з дольовою участю учасників, забезпечення держаних гарантій нівелювання банкрутства, впровадженні заходів контролю та нагляду, в тому числі щодо інвестиційної діяльності. Для оцінювання перспектив активізації діяльності інституцій в системі недержавного пенсійного забезпечення, обсягів інвестиційних ресурсів, акумульованих за рахунок пенсійних внесків доцільним є застосування методу прогнозування активів недержавних пенсійних фондів України, а також сценарного аналізу динаміки, що надасть змогу виявити стійку модель розвитку. [47, с. 47]

У розвинених країнах час виходу людини на пенсію називають «золотою порою», «вільним часом», коли нарешті вона зможе дозволити собі пожити для себе, не будучи зобов'язаним нікому. Власне, за кордоном особу, що вийшла на відпочинок, називають не пенсіонером, а сеньйором. Та різниця не тільки в

словах. Значна частина українських пенсіонерів не можуть собі дозволити, як їхні європейські ровесники, відправитися навіть на короткостроковий відпочинок до теплого моря, не кажучи про закордонні подорожі. Більш того, в суспільній свідомості поняття «убогість» і «пенсія» взаємопов'язані, тому в Україні так багато пенсіонерів намагаються підробляти.

Ситуація ж у розвинених країнах абсолютно інша, там для нормального життя часто достатньо мінімальної пенсії. [16].

Та після змін у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у 2017 році багато людей не набули права на призначення пенсії після досягнення відповідного віку [29]. Після підвищення віку для виходу на пенсію та страхового стажу необхідного для її призначення, багато «майбутніх» пенсіонерів залишилися без засобів до існування.

Люди з острахом чекають наближення пенсійного віку. Навіть демографічна криза та виїзд молоді за кордон, не вирішує питання дефіциту робочих місць. Зобов'язання роботодавців про обов'язкове працевлаштування відіграє значну роль для напрацювання необхідного стажу. Проте виплата офіційної заробітної плати та податків з неї дорівнює мінімальній. Це свідчить про те, що навіть при достатньому стажі, розмір пенсії буде мінімальний. Отже постає цілком важливе питання: як отримати пенсію та вижити, враховуючи її розмір? Про це слід задуматися вже сьогодні. Тим паче, що через 15-20 років в Україні кількість працездатного, офіційно оформленого населення буде набагато менше, ніж кількість пенсіонерів. Дефіцит коштів в Пенсійному фонді України виросте в рази. З яких надходжень та коштів буде виплачуватися пенсія не відомо, та чи буде вона виплачуватися взагалі, чи зможе державна система існувати?

Працююча сьогодні в Україні солідарна пенсійна система не може забезпечити гідну пенсію, на яку розраховує громадянин та гідне життя після завершення трудової діяльності в цілому. З внесків, які перераховуються до Пенсійного фонду роботодавцем, виплачується пенсія сьогоднішнім пенсіонерам. Ці кошти не накопичуються для вашої майбутньої пенсії. Гроші

на вашу пенсію будуть відраховуватися з внесків наступних поколінь. Отже діти, своїми податками, кормлять батьків. Проте вже давно назрів дефіцит коштів у Пенсійному фонді. Недостачу коштів для виплати пенсій компенсують дотаціями з бюджету України. Кількість працездатного населення, які офіційно працевлаштовані, з кожним роком зменшується. Цей дефіцит і надалі продовжує рости. Державна пенсійна система не в змозі справлятися зі своєю головною задачею. Тож дуже необхідні кардинальні зміни.

Великий плюс стосовно коштів у НПФ те, що вони накопичуються на індивідуальних пенсійних рахунках вкладників. Фонди мають право інвестувати ці кошти, щоб отримати додатковий дохід. Згідно чинного законодавства України для захисту вкладів учасників, фонди обмежені у переліку можливостей щодо інвестування. Модель НПФ обмежує безпосередній доступ до пенсійних коштів засновників фондів для унеможливлення зловживання ними. Також існує диверсифікація активів, що є запорукою збереження, захисту та примноження пенсійних коштів вкладників від втрати та знецінення їх в умовах інфляції та девальвації.

Також перевагою недержавного пенсійного забезпечення є можливість зміни одного фонду на інший з повним пакетом внесків, або отримання внесків правонаступниками після смерті учасника страхування. Що не можливо зробити у солідарній системі.

Недоліком недержавного пенсійного забезпечення є довгостроковість договорів, за якими вкладники повинні виконувати свої фінансові обов'язки. Адже результат побачимо набагато пізніше. Також велика недовіра населення до різного роду фондів, грошових внесків. Багато хто прирівнює їх до банківських депозитів, а сучасний стан банківської системи є плачущим. За останні декілька років кілька десятків банків були ліквідовані та оголошені банкрутами. У населення 40+ існує ще гіркий досвід щодо вкладів на книжки ощадних кас, які збанкрутували за одну ніч. Дуже багато вкладників залишилося ні з чим. Маленька освіченість стосовно інформації функціонування фондів та страх до невідомого являють собою великі перепони

до гідного життя на пенсії. Більшість населення впевнені, що держава повинна їм виплачувати пенсію та утримувати у похилому віці. Це пережиток старої радянської системи. Крокуючи семимильними кроками у бік євроінтеграції, кожен повинен розуміти, що його життя залежить тільки від нього. І на скільки воно буде кращим від сусідського, потрібно замислитися вже зараз.

Також великим недоліком є те, що пенсійна реформа була запроваджена більш ніж через 10 років після набуття Україною незалежності. За цей час пенсійна система працювала за прикладом радянської, та унеможлиблювала будь які зміни. А запровадження недержавних пенсійних фондів відбулося ще пізніше. Згаяно дорогоцінний час.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» набрав чинності у 2004 році. Втім, недержавне пенсійне забезпечення не набуло реальної ваги в структурі доходної ланки пенсіонерів. Водночас, аналіз міжнародного досвіду свідчить, що в національних пенсійних системах важливу роль відіграє недержавне пенсійне забезпечення, яке призначено для доповнення в грошовому еквіваленті до державної складової пенсій [78, с. 45].

Для України характерний низький рівень охоплення населення послугами недержавного пенсійного страхування, що звісно знижує його роль у фінансуванні потреб пенсіонерів у коротко та середньостроковій перспективі. В першу чергу це пов'язано з низьким рівнем доходів населення, а отже й відсутністю можливостей здійснення відрахувань на потреби пенсійного страхування на добровільних засадах. Крім того, розвиток програм добровільного страхування обмежується низьким рівнем довіри населення до установ фінансово-кредитної сфери, а також недостатністю фінансових інструментів для інвестування акумульованих коштів учасників НПФ [78, с. 48].

Для подолання недовіри населення до установ фінансово-кредитної сфери, найбільш доцільною формою активізації недержавних пенсійних програм, вважаємо розвиток корпоративних пенсійних фондів. Перевагами корпоративних пенсійних фондів у порівнянні з недержавними пенсійними

фондами відкритого типу та іншими видами недержавного пенсійного забезпечення є:

1). Удосконалення методики визначення оптимального розміру, періодичності та тривалості здійснення внесків та отримання виплат з урахуванням специфіки діяльності підприємства-роботодавця. Можливо здійснити стандартизацію умов участі в корпоративній пенсійній програмі відповідно до штатного розпису, тобто залежно від рівня заробітної плати працівника та посади працівника, а також з урахуванням стажу роботи на підприємстві та умов зайнятості (повна або часткова).

2). Можливість активізації залучення працівників до участі у недержавних пенсійних програмах. Адже ймовірним є оформлення договору добровільного пенсійного страхування на робочому місці та в робочий час страхувальника.

3). Збільшення рівня довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення. Це пов'язано з тим, що сформувати позитивний імідж конкретного підприємства-роботодавця та недержавного пенсійного фонду, що заснований ним або за його участі простіше, ніж впливати на рівень довіри до фінансово-кредитної сфери загалом.

4). Зменшення витрат (у т.ч. часу) для організації діяльності фонду, а також для участі працівників у недержавних пенсійних програмах. Удосконалення процесу ведення іменних пенсійних рахунків, порядку здійснення пенсійних внесків до НПФ, тощо.

5). Спрощення проведення роз'яснювальної роботи щодо видів та переваг недержавного пенсійного забезпечення, юридичних консультацій з питань чинного законодавства, що регулює сферу пенсійного забезпечення. Можливе формування консультаційного центру з працівників фінансового та юридичного відділів підприємства, що дозволить підвищити рівень обізнаності населення з питань пенсійного забезпечення та сприятиме успішному впровадженню недержавних пенсійних програм [78, с. 47].

В умовах негативних зовнішніх і внутрішніх економічних та демографічних факторів не можна недооцінювати роль інституту недержавних пенсійних фондів як одного з сильних, потенційних внутрішніх інвесторів, такого, що здатний забезпечити гідну прибавку до державної пенсії, що формується в системі пенсійного забезпечення. Також в умовах низьких доходів громадян, відсутності культури планування пенсій, недовіри до фінансових інститутів і самої пенсійної накопичувальної підсистеми, що знаходиться в процесі постійного вдосконалення, виникає необхідність змін законодавства, посилення ролі державного регулювання та саморегулювання на ринку недержавного пенсійного забезпечення, підвищення ефективності та прозорості діяльності самих фондів, вдосконалення конструкції накопичувальної підсистеми. [27, с. 75].

Вдосконалення обов'язкової накопичувальної складової неможливо домогтися без державної участі, просвітницької роботи серед населення та роботодавців і надалі переходу до добровільності вибору такої системи. У системі недержавного пенсійного забезпечення перш за все необхідним є стимулювання корпоративних програм через податкові пільги, податкові відрахування, введення цільових пенсійних планів з державною підтримкою окремих категорій громадян, виховання самостійного планування та відповідальності за формування майбутніх пенсій у громадян [27, с. 76].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди, статистика, перспективи. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2008. №9 (75). С. 14-16.
2. Білик О.І., Фаринович І.В. Переваги недержавного пенсійного забезпечення для роботодавців. Інститут підприємства та перспективних технологій при Національному університеті «Львівська політехніка». 2006. С. 150-154.
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир. 2003. 895 с.
4. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. 2016. 258 с.
5. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: монографія. Київ: Експрес-Поліграф. 2010. 216 с.
6. Гринчишин І.М. Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та особливості їх регіонального розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. № 5 (109). С. 373-380.
7. Далимов Р. Мировой опыт реформирования пенсионных систем и его использование в условиях переходной экономики. Москва: Право. 2007. С. 32
8. Демченко М.В. Особливості розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Інститут регіональних досліджень НАН України. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 6 (157). С. 240-244.
9. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. Інтернет видання. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (режим доступу: 17.09.2021 р.)
10. Дефіцит бюджету Пенсійного фонду України перевищив 7 млрд.. гривень. Інтернет видання. Аналітичний портал. URL: <http://www.slovoidilo.ua> (режим доступу: 28.08.2021 р.)

11. Діяльність недержавних пенсійних фондів. Інтернет видання. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/141.htm (режим доступу: 15.10.2021 р.)
12. Дробязко С.І. Особливості функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Економічна наука. Економіка та держава. 2016. № 7. С. 67-70.
13. Жайворонок І.Р. Державне регулювання системи пенсійного забезпечення. Дисертація. Національний університет «Львівська політехніка». Львів. 2021.
14. Женчак О.В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду. Львівський національний університет ім. І.Франка. 2010. С.278 - 287.
15. Захарко М. Сплата внесків до Пенсійного фонду: аналіз змін. *Фінанси України*. 1997. № 9.
16. Змієнко М. О. Сутність недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/335/324> (режим доступу: 17.09.2021 р.)
17. Клапків М.С. З історії зародження національного страхового ринку. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 89-94.
18. Ковалів І.З. Історичні передумови становлення пенсійної системи в Україні. Таврійський державний агротехнологічний університет. С. 116-126.
19. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ: Центр учбової літератури. 2011. 141 с.
20. Кондрат І.Ю., Юринець М.Б. Особливості функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Збірник науково-технічних праць. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. № 19.3.с. 295-298.
21. Конституція України.

22. Корнєєв В.В. Особливості та етапи розвитку недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України. *Ефективна економіка*. 2012. № 4.
23. Крижак К. Пенсійні фонди поживляють ринки. № 12, жовтень, 2015.
24. Криклій В.А. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення в Україні. Загальні питання економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 5. С.47-48.
25. Кузнєцова А. Я. Місце і роль недержавних пенсійних фондів на фондовому ринку України. *Вісник Української академії банківської справи*. 2009. № 2. С. 7-13.
26. Кузьменко С.Г. Про деякі проблемні питання переходу до накопичувальної системи пенсійного забезпечення Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2015. № 17.
27. Кулініч Т.В. Економічна наука: Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. *Економіка та держава*. 2020. №12.
28. Легеза Н.Е. Перспективні напрямки вдосконалення функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні. *Економіка. Науковий вісник Ужгородського університету 2014*. №1 (42). с. 182-184.
29. Линдюк О.А. Шляхи удосконалення механізмів державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи України. Кафедра соціальної і гуманітарної політики НАДУ.
30. Луговенко Н. Соціальні функції пенсійного забезпечення. *Вісник Академії державного управління при Президентові України*. 2005. № 4. С. 420-423.
31. Лук'яненко Д.Г. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів. *Цінні папери України*. 2010. № 18.
32. Марцин В. С., Міценко Н. Г., Даниленко О. А. та ін. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. Львів: Ромус-Поліграф. 2002. С.128.

33. Медвідь А.О. Зарубіжний досвід здійснення недержавного пенсійного забезпечення та національні перспективи у цій сфері. Одеські юридичні читання. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2017. С. 85-87.
34. Михайлов А.В. Ткач А.І. НПФ – сьогоднішній погляд на майбутнє: навчальний посібник. Київ. 2001. 246 с.
35. Момотюк Л.Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення. *Фінанси України*. 2006. № 5. с. 71-77.
36. Мудра-Рудик Я. А. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів: структурно-динамічний аналіз. *Міжнародна економічна політика: наук. журнал*. М-во освіти і науки, молоді та спорту України. ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана». 2012. Спец. вип.: у 2 ч. Ч. 1.
37. Надточій Б., Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект. *Україна: аспекти праці*. 2000. № 1. С. 8-15.
38. Науменкова С.В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України. *Фінанси України*. 2010. № 4. С. 3-16.
39. Недержавні пенсійні фонди. Інтернет видання. *Сімейний бюджет*. URL: <https://simeinyi-budzhet.ua/> (режим доступу: 19.09.2021 р.)
40. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія / А.А. Нечай. Чернівці: Рута, 2006. 264 с
41. Носенко В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Вісник прокуратури*. 2015. № 9 вересень. С. 40-45.
42. Овчиннікова Т. В. Переваги та недоліки недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів. Інтернет видання. URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2013/Economics/4_131702.doc.htm (режим доступу: 17.11.2021 р.)
43. Основні питання реформування пенсійної системи в Україні. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ: Україна. Серпень 2018.

44. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення. Інтернет видання. URL: <http://www.dfp.gov.ua/732.html> (режим доступу: 10.09.2021 р.)
45. Павловська Л.Д., Мрачковська Н.К. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 10.
46. Панченко І.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку. *Управління розвитком*. 2011. № 5 (102). С. 43-44.
47. Пахода С.С. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 12.
48. Пахода С.С. Передумови формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. ПВНЗ «Європейський університет». *Журнал Інвестиції: практика та досвід* 2015. № 3 С. 40-43.
49. Педагогіка. Наукове дослідження: методи та методологія. Інтернет видання. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14098/> (режим доступу: 15.10.2021 р.)
50. Пенсионная реформа в России: причины, содержание, перспективы / Под ред. Дмитриева М.С. Норма, 1998. С. 45.
51. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації: колективна монографія / За ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. 270 с.
52. Перспективна роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення. Сучасний стан реалізації економічних та соціальних реформ в Україні: монографія / за ред. О. Г. Мордвінова. КПУ. Запоріжжя. 2012. С. 169-174.
53. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2020. інтернет видання. URL: nssmc.gov.ua. (режим доступу: 10.09.2021 р.)
54. Привалов Ю., Саєнко Ю., Сапелкін Ю. Пенсійна реформа в Україні: тенденції та перспективи. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005.

55. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення України. *Світ фінансів*. 2019. №3. С.121-138.

56. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України № 1058 - IV від 09.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>. (режим доступу: 08.12.2021)

57. Про заходи щодо забезпечення реформування пенсійної системи. Закон України №3668-VI від 08.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>. (режим доступу: 10.09.2021).

58. Про недержавне пенсійне страхування: Закон України № 1057-IV від 09.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>. (режим доступу: 08.12.2021).

59. Радионова книга. Киевский национальный экономичный университет им. В. Гетьмана. Інтернет видання. URL: <https://studfile.net/> (режим доступу: 10.09.2021 р.)

60. Ріппа М. Становлення системи пенсійного забезпечення України: нормативний і соціально-демографічний аспекти. Фінансова політика. *Світ фінансів*. 2009. 1(18) с. 44-55.

61. Савицька Н.Л., Жилякова О.В. Оцінка перспективи розвитку ринку страхування життя в умовах реформування пенсійної системи. Проблеми економіки. *Фінанси та банківська справа*. 2019. №1 (39). С. 170-175.

62. Сальникова Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2008. № 7 (73). С. 24-27.

63. Свиридовська А.О. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні. *Ринок фінансових послуг*. 2016. №4 (77).

64. Світовий досвід пенсійних систем. Питання про НПФ для фізичних осіб. Інтернет видання. URL: <https://ligapension.com/> (режим доступу: 15.08.2021 р.)

65. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. Київ: Юрінком Інтер, 1998.

66. Сіньова Л.М. Пенсійне забезпечення як різновид соціальної функції держави. *Публічне право*. 2018. №3 (31). С. 164-174.
67. Соколик М.П. Методологія моделювання пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах. *Економіка і прогнозування*. 2000. №1. С. 42-59
68. Соколовська Г. Передумови виникнення недержавних пенсійних фондів: теоретичний аспект. *Світ фінансів*. 2016. №3. с.42-50.
69. Стадник М.П., Принципи пенсійного забезпечення в Україні *Журнал держава і право*. 2012. №56. С.119.
70. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник. Чернігів: ПАТ «ПВК» «Десна». 2016. 692 с.
71. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора; пер. с англ. / Дж. Ю. Стиглиц. Москва: Изд-во МГУ : ИНФРА-М, 1997. 720 с.
72. Суханов Е. А. Гражданское право: в 4-х т. Москва: Статут. 2005. Т. 1. 461 с.
73. Ткаченко Л.Г. Накопичувальна пенсія: не варта справа заходу? *Дзеркало тижня*. Україна. 2015. № 46. С. 7.
74. Финансово-кредитный словарь. В трех томах. М.: Финансы та статистика. Т.1. 1984. 511 с.
75. Філіпчук П.В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. кафедра державного управління та менеджменту НАДУ. С. 1-10.
76. Цікановська Н. Формування ринку недержавних пенсійних фондів в Україні: URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal> (режим доступу: 25.10.2021 р.)
77. Черненко К.П. Хлибова Т.О. Розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні. *Журнал Молодий вчений*. липень 2017 р. № 7 (47).
78. Черненко. К. П. Проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 10. С. 45-48.
79. Чугунов І., Насібова О. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення. *Фінанси та банківська справа*. Вісник КНТЕУ. 2016. №1. с. 80-97.

80. Шевченко Н. Даценко В. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів: проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2012. № 1. С. 3-7.

81. Шевчук П.І. Пенсійне забезпечення. Навч. посіб. / П.І. Шевчук, З.А. Берік. Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2002. 54 с.

82. Шимко Я.Р. Дисертація. Розвиток недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі України. Ірпінь. 2019. 259 с.

83. Якимів А.І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. Львів: Афіша. 2003. 448 с.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Пашина Тетяна Вікторівна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти rashina1891@ukr.net,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студентка) Пашина Т.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Краснокутський О.В.